

MARTIN MUSÍLEK: PATRONI, KLIENTI, PŘÍBUZNÍ. SOCIÁLNÍ SVĚT STARÉHO MĚSTA PRAŽSKÉHO VE 14. STOLETÍ

V osvědčeném layoutu Tomáše Rataje dostáváme do rukou knihu v kvartovém formátu, což znamená, že v běžném formátu by rozsah ne nepodstatně narostl. I když v dnešní době ani největší čtenářský profesionál nestihne v našich oborech přečíst vše, co by bylo záhodno, třeba tuto knihu doporučit z řady důvodů. Ten hlavní je, že přestože jde o téma zdánlivě i skutečně mnohokrát probírané, nejde jen, ba ani ne především, o oblékání starých faktů, představ a znalostí do nových šatů, i když se z nich vychází, ba autor je důkladně pronikl. Svědčí o tom i závěrečná bibliografie, a to jak pokud jde o literaturu, tak o edice pramenů (čtenář si při jejich probírce vzpomene na proseminář a opraví si jméno vydavatele 1. svazku Českomoravských regest a doplní 5. svazek týchž Regest prací Jiřího Spěváčka a Jany Zachové, který vypadl jistě jen nedopatřením; je v něm totiž vydána listina Lounských z 31. 5. 1350, o níž Musílek na s. 186 podává jen velmi nepřesné informace (srv. zde níže). A tu je třeba dodat, že i když jde doslova o několik set titulů,¹ není to seznam samoúčelný. Takřka každá stránka, kde to bylo potřeba, svědčí o tom, že autor těchto titulů, byť leckdy odlehklých, opřadu využil pro možnost komparace staroměstských poměrů s těmi v jiných prostředích, ať v Českém království, či omeřeně v srovnatelném zahraničí. Postrádají se snad jen E. Schwarzovy Sudetendeutsche Familiennamen aus vorhussitischer Zeit (1957) a výše zmíněná Regesta. Ale obrátíme se přímo k obsahu.

I když autor může vzhledem k velkému množství deperdit využívat jen poměrně omezený primární pramenný materiál, který byl již mnohokrát předmětem studia jeho předchůdců (V. V. Tomkem počínaje a J. Mezníkem konče), přesto se mu podařilo výrazně postoupit nad jejich závěry. Bylo to dáno zejména jeho přístupem, který označil za sociální topografii, kombinující postupy diplomatické s těmi vhodnými pro historii sociální, genealogii i dějiny politické. Je ale třeba aspoň naznačit obsah hlavních kapitol. Po úvodu, který je věnován interpretaci útržků osudů jednoho staroměstského měšťana Dětřicha Plafuse² (jde o zkomoleninu z Blaufuss, což Schwarz vykládá jako modrá noha z promodraní [žilou] nebo z mrazu), jde celkem o šest kapitol a pětistránkový závěr.

Nejprve přichází Kritika pramenů a literatury a naznačení použité metody. Následuje stať o Prostorové mobilitě a vztazích ve městě včetně Židovského města (s. 45–113). Pak navazuje Migrace na Starém Městě pražském ve 14. století (s. 115–175) a Sociální mobilita tamního obyvatelstva (s. 177–243). Po těchto klíčových a tedy nejrozsáhlejších kapitolách přicházejí ještě dvě podstatně stručnější, nicméně závažné kapitoly; jednak o národnostním složení Starého Města (s. 245–254) a o postavení ženy ve městě (s. 255–260), které je ale pojato šíře na celý středověk. Po závěru přicházejí obligátní partie podávající všechny potřebné

¹ Sám Musílek tam figuruje se čtrnácti tituly.

² Tu je třeba upozornit na to, že Musílek na s. 10 přehlédnutím uvádí Dětřichův dům (čp. 402/1) s názvem U Modré růže. Ten ale přísluší vedlejšímu domu (čp. 403/1); označení samo je ale doloženo zřejmě až značně později.

seznamy a poměrně široké anglické resumé. Jím se autor přizpůsobuje současnému trendu. Nicméně stále považuji užití německého jazyka za adekvátnější, protože ten má přílehavou terminologii. S politováním sice chápu obecnou tendenci, leč se s ní nesmiřuji. „Kapitolou“ samou pro sebe je několik desítek velmi působivých a návodných grafů³ k sociální struktuře a jejím posunům (o zkratkách v nich užívaných je ale třeba poučit se u grafu č. 4).

Kritika pramenů a její limity by svým – i když jen podmíněným – pomocně vědným, diplomatickým charakterem měly archiváře zaujmout, zejména pokud jde o širší kontext. Tu mám na mysli zejména propojení nedocenitelného soupisu zpečetovaných listin z třicátých let 14. století (jímž je věnována pozornost i v následující kapitole) a knihových zápisů o převodech nemovitostí. Ostatně i tento soupis už jen sám o sobě je přes svou fragmentárnost mimořádným pramenem svědčícím o doslova o mohutné agendě městské správy. Emise několika set radních písemností v rozmezí nemnoha let, z nichž máme v originálu doslova několik málo jednotlivin, důrazně varuje (a Musílek též) před unáhlenými generalizacemi o primitivnosti městem vedené agendy, aniž bychom ovšem rezignovali na ty seriózní. Ostatně pisarům je věnována i část kapitoly o sociální mobilitě; tam bychom očekávali místy zřetelnější informaci.⁴ Vrátil-li se k merituu věci, mohu konstatovat, že stanovování koeficientu pěti osob na jeden dům se mi jeví jako výrazné podhodnocení velikosti tehdejší rodiny, nehledě na to, že je nutno připočítávat i časté služebnictvo a nezřídká i další „nájemnické“ rodiny či rodinu. Domnívám se totiž, že počet osob byl na Starém Městě vyšší, než současné bádání připouští.

Kapitoly o migraci a sociální mobilitě lze oprávněně považovat za klíčové. Stačí jejich přesvědčivý Musílkův facit shrnout v tom smyslu, že zřetelně ukazuje – do značné míry proti představám či jen omezeným náznakům dřívější literatury – jak tehdejší společnost byla na Starém Městě dynamická. A to jak ve smyslu prolínání se jednotlivých společenských vrstev (sleduje zevrubně i osoby ručící za novoměstšany v jejich interakci), tak také, ba snad zejména, i další možné a často jím teprve objevené sociální průniky. Jak pokud šlo o pohyb ve městě samotném, který demonstrují i časté, ba permanentní směny nemovitostí a sociální posuny ve všech vrstvách městské společnosti, tak i v interakcích osobních. A ovšem šlo také o významné migrace. Národnostní, i když zejména z Musílkových grafů č. 36 (národnost) a zejména 47 (místa původu příšedších) lze vyčíst ještě řadu dalších zajímavostí.

Rovněž stať o národnostním složení se čte s velkým užitekem, protože v lecčems opravuje současný stav našeho vědění, zejména pokud jde o uplatňování se českého živlu ve městě a jeho pronikání do dřív „vyhrazených“ městských čtvrtí. A opět lze poukázat na různé tabulární event. i na mapová vyhodnocení zápisů z dochovaných městských knih. To se ovšem týká především středních a vyšších městských vrstev, které jako jediné se v dochovaných psaných pramenech objevují zřetelněji.

Dostalo se i na nastínění postavení ženy, kdy se ukazuje, že tu lze pozorovat její značnou společenskou samostatnost či spíše možnost jejího uplatnění, pokud šlo o ženy, které si své „místo na slunci“ byly schopny vydobýt. Poněkud postrádáme podrobnější výklad o měšťanských vazbách na církev, i když je zmíněna řada kostelů i klášterů, spíše jen okrajově, která tu hrála nezpochybnitelnou roli. V podstatě jde jen o jejich kurzorické zmínky. Ji-

³ Tu by ovšem bylo lépe, kdyby byly integrovány k příslušnému textu, aby nebylo třeba zbytečně listovat. Chápu ovšem možné technické komplikace. V některých případech je ale třeba upozornit na nekompatibilitu jejich grafického a numerického vyjádření (tak u č. 29), kde jsou nadto stejná čísla jako u č. 27, ale s odlišným grafickým vyjádřením. Zřejmě tu došlo k záměně popisek.

⁴ S. 186nn. Mám na mysli zejména dlužní úpis Lounských z 31. května 1350, na který ovšem neupozornil jako první Jan Mareš, ale který byl znám dříve a byl nadto in extenso vydán v r. 2000. Podle své intulace i koroborace byl ovšem jednoznačně produktem městské kanceláře a připojení podkomožské pečeti Frenclinem Jakubovým bylo zřejmě vyžádáno příjemci pro zdůraznění právní platnosti. Tím Musílkovy další úvahy v tomto směru ztrácejí platnost.

nak vlastně jde o toliko necelou stránku věnovanou kaplanům některých nejvýznamnějších pražských měšťanských rodin. Rozhodně bych ale varoval před používáním termínu „osobních měšťanských kancléřů“ (s. 192).

Je samozřejmé, že v tak široce koncipovaném díle lze mít různé připomínky, resp. odlišné názory, či se upozorní na to, že došlo doslova k nevyhnutelným různým přehlédnutím. Vedle již uvedených stojí za zmínku: ve stati o židech se hovoří o tom, že „již několik let po pogromu [1389] bylo ve staroměstské osadě obnoveno židovské osídlení“ (s. 112), ačkoliv nelze pochybovat, že uvedený pogrom jeho kontinuitu nepřerušil. Je totiž známo, že již během něho byl značný počet židů staroměstskou radou evakuován či internován a tedy ochráněn a tak byl jakýmsi zachovatelem židovské komunity. Z dalších přehlédnutí snad už jen upozornění, že v citaci na s. 189 pozn. 113 nejde o rukopis pražské Národní knihovny, ale o rukopis knihovny pražské kapituly. Ostatně ani subkapitola o písařích není koncipována příliš šťastně (mj. není možno prokurátora řadit mezi notáře).

Nicméně třeba s velkým zadostiučiněním konstatovat, že se nám tu dostává knihy, která je nejen doslova nabitá informacemi, které v řadě případů mění či alespoň pozměňují nebo prohlubují náš dosavadní pohled na dějiny Starého Města ve 14. století s tím, že řada informací je k dispozici i pro první dekády století následujícího. A děje se tak nadto na základě materiálu, který je běžně známý a byl již častěji pro historické studium využíván. Musílek tak ovšem činí – snad s výjimkou J. Mezníka, jemuž vzdává patřičný respekt – dotud neuzítým způsobem svou pečlivou a komplexní analýzou. Stojí za to, si knihu přečíst. A ne-li celou, tedy alespoň její rozsáhlý závěr. Pro archiváře, zejména ty, kteří ochraňují městské fondy, by to skoro mělo být povinností. A třeba je při Musílkově četbě něco napadne i pro novou interpretaci jejich vlastních fondů.

Ivan Hlaváček

Musílek, Martin: Patroni, klienti, příbuzní. Sociální svět Starého Města pražského ve 14. století, Václav Žák – Casablanca. Praha 2015, 358 s.

STANISLAV BÁRTA: ZÁSTAVNÍ LISTINY ZIKMUNDA LUCEMBURSKÉHO NA CÍRKEVNÍ STATKY

Husitství patří nejen k nejdramatičtějším obdobím českých dějin, ale také k těm interpretčně nejvděčnějším, neboť v jeho průběhu přicházejí nejen nové typy pramenů, ale nabízejí se otázky, které nemají v jiných epochách našich dějin svůj pendant. Není proto divu, že se na ně mohou a budou objevovat rozličné odpovědi. To se do jisté míry týká i problematiky formulované v názvu knihy, která je tu představována a která vznikla v souvislosti s širše koncipovaným projektem, na němž pracuje team brněnských diplomatiků. Ti se totiž podílejí na regionálně koncipované doplněné reedici registáře listin Zikmunda Lucemburského v rámci rakouského podílu na vydávání Regest Imperii.¹ Ale už úvodem musím s jistým překvapením konstatovat, že se všechny tři svazky sice nalézají v seznamu edic, nicméně oba poslední nebyly (nemohly už být?) zplna využity.

Že husitství do značné míry rozkotalo stávající držbu půdy a tím způsobilo převrat v jedné z klíčových substancí státu, je známo. Že se na tom ovšem do jisté, ba značné míry podílela i strana katolická, je sice rovněž známo, i když ne příliš zdůrazňováno. Nicméně celkový obraz dosud chyběl, i když důležité náběhy k němu zejména v posledních desetiletích byly učiněny. Jde především o dvě desítky (!) studií Jaroslava Čechury, jehož tomuto tématu věnovaná kandidátská práce ale jako celek nevyšla, a o rozsáhlou stať Milana Moravce z roku 1985. Ostatně i autor sám publikoval několik statí k tomuto tématu a uvádí, že je do knihy, i když v různě doplněné formě, integroval.

Protože ale Stanislav Bárta – jeden z výše zmíněného autorského kolektivu – našel další exempláře relevantních listin a docházel při jejich studiu k hlubším závěrům, položil si tuto otázku znovu a v širším kontextu. Jejím výsledkem je předkládaná kniha, v níž se pokouší zevrubněji než jeho předchůdci interpretovat uvedené listiny a hlavně hledá za nimi jsoucí politická rozhodnutí nejen jako specifický diplomatický konstrukt doby, ale zároveň jako významný politický, resp. vojensko-politický nástroj Zikmundovy domácí – české politiky. Neboť v říšských poměrech k podobným aktivitám vůbec nedocházelo, resp. dalo se tak až o sto let později za jiných podmínek a jiným způsobem. Konstatuje-li autor závěrem (s. 134), že v diplomatické analýze byl uplatněn důsledně i rozbor vnějších znaků relevantních listin, domnívám se, že právě v příslušné partii (s. 34nn.) tomu tak není, neboť chybí aspoň základní rozbor písařských rukou. Ten už sice v obecném plošném kontextu doby vzhledem k množství kancelářských produktů nemá ve větších kancelářích (a k nim Zikmundova zcela nepochybně patřila) při jejich běžné agendě výraznější vypovídací schopnost, nicméně právě v rámci omezených skupin listin může být přínosný. Ostatně už J. Čechura v recenzi na Moravcovu práci v Husitském Těboru 10 upozorňoval na výraznou variabilitu rukou v různých si blízkých Zikmundových zástavních listinách, takže by bylo bývalo vhodné se věci nějak alespoň dotknout.

Kniha se rozpadá do dvou zhruba stejně rozsáhlých partií: textu a 11 příloh, v nichž dominuje katalog zástavních listin Zikmundových na statky církevních institucí. Autor ale ne-

¹ Zatím jsou k dispozici tři sešity či spíše svazky z let 2012–2016, které přinášejí materiál z Moravy a Čech s výjimkou Čech středních a Prahy.

nechává zcela stranou ani zástavy světských subjektů, tedy v podstatě měst a hradů, i když jim v souvislosti se zástavními pány církevního majetku nemohlo být věnováno více pozornosti, nehledě k tomu, že tato složka Zikmundových aktivit měla svého zřetelného předchůdce už v době Václavově. Klíčová je příloha č. 1, obsahující neobyčejně pracný a cenný soupis celkem 414 dokladů Zikmundových zástavních církevních aktivit. Autor do něho vměstnal množství informací, jejichž prosopografii zpřístupnil v detailním rejstříku. Čtenář by k prospěchu přehlednosti některé bibliografické odkazy zjednodušil (tak zejména Eršil – Pražákův registář listin pražské kapituly, jenž v seznamech ovšem přichází, tu mohl leccos nahradit). Jak naznačeno výše, nejsou tu ještě citovány druhy a třetí svazek nového zpracování Zikmundových regist. Chybí ale i Haasův inventář Korunního archivu z r. 1947, jenž se sám, ovšem neprávem, nazývá katalogem. Na drobnosti tu lze upozornit. Tak v č. 155 nelze říci, že listina byla vydána v Gabčíkovu. Moderní pojmenování může být, ale až v závorce. V č. 164 pak je třeba opravit rok vydání na 1425. I návazné přílohy posléze přinášejí další užitečné informace a to ať jde o edice konkrétních listin či jejich skupin, další detailní přehledy nebo o zajímavý chronologicky pojatý graf, charakterizující poměr zástav církevních a komorních. Přílohy uzavírá řada ilustrativních fotografií pramenů, s nimiž se v textu pracuje.

Ve vlastním textu se autorův zájem soustředil na politický a vojenský význam evidovaných písemností, jejichž valná část je porůznu roztroušena v opisech či zejména v regestech revindikační komise z poloviny 50. let 15. století. Že se tu svými fondy výrazně podílí i Národní archiv, rozumí se samo sebou. Autor sleduje dva nepřekvapivé kulminační časové úseky, jimiž jsou počátek 20. let 15. století a pak poslední dva roky Zikmundovy vlády a charakterizuje jejich funkci v rámci Zikmundova usilování o český trůn prostřednictvím naklonění si české šlechty. Šlo tu o dvě se doplňující snahy. Jednak o obecné zavázání si příslušných šlechticů, jednak o konkrétní dopad vojenský, kdy se příslušní šlechtici zavazovali k bezprostřední vojenské podpoře. Protože v zástavách figurovalo doslova více set osob, bylo by bývalo možná vhodné provést jejich určitější sociální a geografickou stratifikaci. Náběh k tomu sice Bárta učinil ve stati o rádcích, relátorech, hejtmanech a žoldnéřích, ale i tam zůstalo jen u náznamu. Možná by bylo stálo za úvahu aspoň namátkou zkusit zjistit, zda jména příslušníků lokální šlechty se někde neprotnou s pečetiteli stížného listu proti Husovu upálení z r. 1415. To by ovšem pokračovalo Bártovo zadání, nicméně se ukazuje, že tato problematika má ještě další vypovídací prostor.

Významné postavení má skupina Zikmundových listin ze srpna 1422 (nepochybně neúplně dochovaná), v nichž se konkrétně odvolávají různé předchozí zástavy. Na rozdíl od dosavadní literatury se Bárta nedomnívá, že šlo o víceméně formální akt Zikmundovy „dobré vůle“, ale o silný akt právní. A totéž se pak mělo opakovat na sklonku jeho vlády, kdy tato aktivita byla završena privilegiem stavovských svobod z července 1436, které ale zástavy neodvolávalo, byť tam současně bylo vyhlášeno jejich přezkoumání. Protože však síť církevních, zejména ale klášterních institucí, byla do značné míry rozkotána, většině zástav se dostalo sankcionování a teprve doba zemského správcování Jiřího z Poděbrad přinesla jejich důkladnou revizi. To je ale už za horizontem této knihy.

Bártův spis se tak řadí do početné vážné husitologické literatury. Neodkrývá sice žádné bílé místo v českých dějinách té doby, ale prohlubuje naše poznání a klade jinak akcenty u jednoho ne nevýznamného fenoménu husitských dějin.

Ivan Hlaváček

Bárta, Stanislav: Zástavní listiny Zikmunda Lucemburského na církevní statky, MuniPress. Brno 2016, 457 s. (Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity č. 457).

MILAN M. BUBEN:
ENCYKLOPEDIIE ŘÁDŮ, KONGREGACÍ
A ŘEHOLNÍCH SPOLEČNOSTÍ
KATOLICKÉ CÍRKVE V ČESKÝCH ZEMÍCH.
IV. DÍL, 1. SVAZEK
(KONGREGACE A ŘEHOLNÍ SPOLEČNOSTI)

Novou, podle plánů předposlední, řadu encyklopedií věnovanou řeholnímu a zasvěcenému životu římskokatolické církve věnoval její autor Milan M. Buben, církevní a kulturní historik, který působí na Katolické teologické fakultě Karlovy univerzity v Praze, kongregacím a řeholním společenstvím katolické církve, které nejsou vázány tak přísnými řeholními pravidly jako církevní řády. V první části čtvrtého dílu připomíná řeholní společnosti, které vytvářeli muži, a postupně se věnuje jednotlivým z nich podle schématu, které uplatňoval již v předchozích dílech. Na základě údajů literatury, dostupné většinou v českém jazyce i v klíčových zahraničních knihovnách, podává přehled jejich vývoje od založení až do současného stavu.

Takovéto schéma tedy tvoří většinou struktura a dějiny příslušné kongregace, informace o jejich obecných dějinách, případně též o aparátu, světcích a blahoslavených. Autor také v hojné míře přináší informace o dějinách kongregace v českých zemích, uvádí též místa působnosti a zhodnocení přínosu každé z kongregací pro kulturní vývoj u nás celkově i v rámci církevních dějin. Publikaci doplňuje i obrazovým materiálem, zejména zobrazením znaků jednotlivých kongregací a společností a zobrazením jednotlivých lokalit, kde kongregace působily. Celý díl pak po krátkém autorově poděkování doplňuje hlavní seznam literatury, soupis a výklad cizích a méně frekventovaných termínů a seznam zkratek.

Nejprve se Buben zabýval oratoriány, jejichž zakladatelem byl ve 2. polovině 17. století Florentan Filip Neri, který se znal s mnohými významnými kněžími a zakladateli církevních řádů a institucí v tehdejší Římě, kde nakonec sídlil v tzv. Chiesa Nuova (oratoriáni zde působí dodnes) a kde zemřel v nedožitých osmdesátinách roku 1595. Byl svatořečen papežem Řehořem XV. již v roce 1622. V Čechách se snažili oratoriáni neúspěšně usídlit v letech 1705–1711 na vrchu Vysoká na panství Malešov.

Jako další kongregace byli připomenuti lazarié, kteří se věnovali především charitě. O jejich založení se zasloužil sv. Vincenc z Pauly (†1660). Dostali se do habsburské monarchie, avšak v českých zemích nežili. Spíše spirituální zaměření měla činnost bartolomitů, kteří bývali vlastně diecézními kněžími na farách a skládali účty ze svého jmění. O jejich uvedení do Čech se zasloužil probošt kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě Leopold Beno hrabě z Martinic. V Čechách pobývali sporadicky mezi léty 1714–1796 v Praze, v Horní Cerekvi, v Žitonicích a Novém Rychnově.

V 18. století vznikla také kongregace mariánů, jejíž kořeny sahají do piaristického řádu, kde původně působil její zakladatel sv. P. Stanislav Papczyński (†1701 Gora Kalwaria). Byl svatořečen papežem Františkem v roce 2016. V českých zemích začali pobývat až ve 20. století. Původně byli pozváni olomouckým arcibiskupem Františkem Vaňákem. Jejich usídlení

však již obstarával Jan Graubner v roce 1992. Jako první byla vybrána lokalita Brumov-Bylnice, odkud se rozšířili do Čech. Zde se usadili ve známém poutním místě Hrádek u Vlašimě, kde byl kostel ze 14. století. Na faře při řece Blanici působili v 19. století vlastenci, jako např. Antonín Norbert Vlasák nebo František Václav Kamarýt. Přínosem mariánů je v současnosti právě toto jejich působení. Od 19. století působila ještě i kongregace marianistů, která však pracovala soustavněji pouze 2 roky na začátku 20. století v Litoměřicích.

Zvláštní místo v dějinách evropské pedagogiky zaujímá kongregace školských bratří. Ta vznikla ve Francii. Jejím zakladatelem byl kněz sv. Jan Křtitel de la Salle (†1719). Vytvořil laické učitelské společenství, které propagovalo výuku v národním jazyce. V českých zemích začali intenzivněji působit na samém konci 19. století. Původně se usadili také v Praze-Bubenči, později v Litoměřicích (1899–1903). Soustavněji se věnovali vzdělávání mládeže školští bratři ve Svatém Janu pod Skalou, kde v letech 1915–1942 vedli učitelský ústav. V roce 1950 postihla komunistická persekuce celkem 3 domy (2 v Praze a Sv. Jan pod Skalou). Po restituci vznikla ve Svatém Janě pod Skalou v roce 1994 Vyšší pedagogická škola.

Poustevnícky charakter a zaměření měla kongregace ivanitiů. Po úpravách navazovala na tradice poustevníků od dob raného křesťanství. Autor shrnuje tuto dlouholetou tradici a líčí osudy i praktické působení poustevnictví nejen ve světě, ale zejména v českých zemích. Poustevny zde často vznikaly na místech velmi zvláštního charakteru a poustevníci zde žili samotářsky. Během jejich vývoje u nás se můžeme setkat s poustevnou na Svaté Hoře u Příbrami (1632 – konec 17. stol.), na hradě Bezděz (1636–1644), na vrchu Křemešník u Pelhřimova s poutním kostelem Nejsvětější Trojice (1645–1803), na hradě Sloup u České Lípy (1670–1785). Poustevny byly na panství v Lysé nad Labem a u Vysoké u Malešova (kol. 1690), na hradě Valdštejně (1704–1738), v Olšanech u Prahy (1726–1782), v Koštofranku u Semil (1728–1782), na Řípu (1732–1782), v poustevníckém domě v Praze na Novém Městě (1736–1782), na skalním hradě Stohánek u Mimoně (1773–1783), v Lomci při poutním kostele Jména Panny Marie (1741–1782), v Radomyšli u Strakoníc (1741–1782), v Pohledu u Havlíčkova Brodu (1752–1782) a na hradech v Potštejně (1766–1782) a v blízkých Liticích (kolem r. 1770).

Velmi důležitou a později i rozšířenou kongregací se stali redemptoristé nejen pro své duchovní zásluhy na šíření křesťanské osvěty, měli rovněž význam při prohlubování víry. Rozšířili se takřka po celém světě. Zakladatelem redemptoristů byl sv. P. Alfons Maria de Liguri, příslušník starého neapolského šlechtického rodu (†1787). Také v českých zemích si řád získal své příznivce a pocházelo z něho i několik českých světců. Velmi známý byl např. sv. Klement Maria Hofbauer (*26. 12. 1751, †15. 3. 1820), rodák z Tasovic u Znojma, který se původně vyučil pekařem. Po cestě Evropou a působení v Polsku se stal redemptoristou ve Vídni. Na biskupský stolec se také dostal prachatický rodák sv. Jan Nepomuk Neumann (*28. 3. 1811 Prachatice, †5. 1. 1860 Filadelfie). Byl to jeden z posledních církevních polyhistorů. Mezi svatými a blahoslavenými řádu byl též poměrně velký počet politických vězňů, kteří byli umučeni komunistickým režimem, zejména na Ukrajině. Z jiných významných členů řádu je třeba ještě připomenout ThDr. Antonína Lišku (*17. 9. 1924 Bohumilice na Prachaticku, †5. 10. 2003 České Budějovice), titulárního biskupa vergenského, pomocného biskupa pražského (1988–1991) a 11. biskupa českobudějovického (1991–2003). V současné době je mluvčím české biskupské konference P. Stanislav Příbyl, který je generálním sekretářem české biskupské konference.

Význam redemptoristů je vzhledem k rozšíření kongregace v českých zemích i k nedávné minulosti i aktivní činnosti v současné době značný. Dosvědčují to i místa, kterým řád prošel. Nejdůležitější lokalitou v tomto směru je Svatá Hora, kde dodnes (od roku 1990) sídlí řádový provinciál. Autor knihy uvádí všechna místa, kde kongregace dodnes působí nebo tam kdysi pracovala dříve. Velkou váhu působení kongregace dodává také to, že se stará

o mnohá poutní místa. Dokládá to také časopis *Svatá Hora*, který vydávají redemptoristé i v současné době.

Poslední z řeholních institucí, na niž tento svazek encyklopedie řeholí upozorňuje, je Společnost Nejsvětějšího srdce Ježíšova. Také ta vznikla v 18. století, ale až v jeho druhé polovině. Měla řeholi téměř identickou s pravidly Ignáce z Loyoly a jejím cílem byly snahy o obnovení jezuitského řádu. Společnost neměla žádné svaté ani blahoslavené. Po obnovení jezuitského v roce 1804 vstoupila řada členů této společnosti zpět mezi jezuity. Tak její činnost vlastně zanikla. V Čechách působil jeden z jejích domů pouze v roce 1798 v Praze na Hradčanech, takže její přínos nelze zcela spolehlivě posoudit.

Zhodnotíme-li další Bubenův svazek encyklopedie církevních řádů, je možné se o něm vyslovit celkově kladně. Podává obraz o dosud málo prozkoumané oblasti řeholního života ve světě i v českých zemích. Některá fakta si bude musit čtenář doplnit nebo poopravit. Podobná společnost jako byla Společnost Nejsvětějšího srdce Ježíšova pro jezuity vznikla i společnost Nejsvětějšího Srdce pro piaristy, jejíhož zakladatele bl. Manuela Miguéze má svatořečit papež František ve 3. čtvrtletí letošního roku. Jeho památka se bude slavit velmi pravděpodobně dne 17. 10. Je tedy vidět, že sledování dějin kongregací může oslovit, zaujmout a aktivovat i současného čtenáře, a přinést mnohé nové poznatky v tomto směru. To dělá právě také Bubenova nově předložená kniha z encyklopedického nakladatelství Libri.

Václav Bartůšek

Buben, Milan M.: Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. IV. díl, 1. svazek (Kongregace a řeholní společnosti), Nakladatelství Libri. Praha 2016, 222 s.

MILAN M. BUBEN – PAVEL R. POKORNÝ:
ENCYKLOPEDIE
ČESKÝCH A MORAVSKÝCH
POMOCNÝCH (SVĚTÍCÍCH) BISKUPŮ
(SE SUPLEMENTEM SÍDELNÍCH BISKUPŮ)

V rámci naučných slovníků pražského encyklopedického nakladatelství Libri vyšla poměrně nedávno (2014) přehledná publikace o českých a moravských světicích biskupech, která navazovala na *Encyklopedii českých a moravských sídelních biskupů*, Praha: Libri 1997 týchž autorů. Tato publikace byla tehdy přislíbena, proto obsahuje odkazující doplněk, který ovšem navazuje na jiné Bubново dílo podobného charakteru, avšak původní slib vlastně plní. Každou ze zde jmenovaných publikací je možno samozřejmě používat zvlášť. Tato připomínaná kniha byla jedním z posledních děl druhého spoluautora Pavla R. Pokorného, který zemřel dne 5. 3. 2014 ve věku 66 let.

Na začátku knihy je po úvodu zařazena část *Titulární biskupové, arcibiskupové a patriarchové*, která přináší vysvětlení těchto pojmů. Jednotlivé strukturalizované medailony jsou v knize seřazeny abecedně. Chronologicky zaujímá kniha prostor od prvních z nich v první třetině 14. století (např. 1327 pomocný biskup olomoucký Enoch, O.E.S. A., titulární biskup pedenský nebo 1332 Arnold, titulární biskup segenský v Praze) až do současnosti (sc. do dokončení rukopisu knihy v roce 2014). Za medailony následuje Soupis pomocných a titulárních arcibiskupů (patriarchů) podle diecézí, seznam literatury a suplement.

Suplementum se váže ke knize Buben, Milan M.: *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*, Nakladatelství Logik: Praha 2000. Jsou zde uvedeni: Baxant, Jan Evangelista 20. biskup litoměřický (od 2008); Duka Dominik Jaroslav, O.P., ThLic., kardinál; Hučko, Ladislav, doc., ThDr., RNDr., CSc., 2. biskup-apoštolský exarcha řeckokatolické církve (od 2003), titulární biskup orejský; Koukl, Josef, ThDr. 18. biskup litoměřický (1989–2003); Liška, Antonín, C.S.s.R., ThDr., pomocný biskup pražský (1988–1991), 11. biskup českobudějovický (1991–2002), doplněk biogramu; Ljavinec, Ivan, ThLic. 1. biskup-apoštolský exarcha řeckokatolické církve v ČR (1996–2003) titulární biskup maliský; Otčenášek, Karel Boromejský, ThLic., PaedDr. h. c., pomocný biskup královéhradecký (1950–1956), titulární biskup chersonský, apoštolský administrátor královéhradecké diecéze de jure (1956–1989), 23. biskup královéhradecký (1989–1998), titulární arcibiskup (1998–2011), doplněk biogramu; Paďour, Jiří, O.F. M. Cap., pomocný biskup pražský (1996–2001), titulární biskup ausucurský, českobudějovický biskup koadjutor (2011–2002); 12. biskup českobudějovický (2002–2014), doplněk biogramu; Posád Pavel, 19. biskup litoměřický (2004–2008), titulární biskup ptujský (od 2008), doplněk biogramu; Vlk, Miloslav, PhDr., ThDr. h. c., kardinál, 10. biskup českobudějovický (1990–1991), 35. arcibiskup pražský (1991–2010) a Vokál Jan, Ing., JUDr. Mgr. JUDr. 25. biskup královéhradecký (od 2011).

Výhodou této publikace je stejně jako u všech publikací tohoto charakteru, že uvádějí osobnosti nejen současného, ale především minulého církevního života jmenovitě, takže

s těmito informacemi lze pracovat i v jiných souvislostech. Světící biskupové jsou však důležití i při uvádění a doplňování údajů o vysvěcení (ordinatio) různých dalších členů církve, zejména v minulosti, a právě tento nebo podobný druh encyklopedií se může stát v budoucnosti zdrojem pro vyhledání a doplnění správných údajů.

Václav Bartůšek

Buben, Milan M. – Pokorný, Pavel R.: Encyklopedie českých a moravských pomocných (světících) biskupů (se suplementem sídelních biskupů), Libri. Praha 2014, 224 s.

MARTIN HOLÝ: VZDĚLANOSTNÍ MECENÁT V ZEMÍCH ČESKÉ KORUNY (1500–1700)

Obsáhla kniha Martina Holého se zaměřuje na dosud méně studovanou oblast našich raně novověkých vzdělávacích systémů, kterými jsou dějiny vzdělanostních mecenátů v českých zemích. Chronologicky vymezuje své zkoumání zhruba lety 1500–1700. Soustředí se tedy na sledování zakládání škol a jejich podpory v rámci různých dobročinných programů i dalších způsobů financování a analyzuje podmínky, které k tomuto jednání vedly, uvádí též případná další srovnání s okolními zeměmi. Na jednotlivé dobročinné akce nahlíží i z hlediska tehdejší společnosti jako celku a snaží se v celé problematice vystopovat i obecné zájmy.

Po poděkování a obsahu uvádí autor čtenáře do problematiky tím, že vysvětluje pojem mecenátu, seznamuje ho s poněkud obsáhlejší pramennou základnou i s výsledky dosavadního bádání a nastiňuje jeho problémy i otázky budoucí činnosti. Postupně se dostává od kořenů nejstarších nadací na počátku této doby až k modernějším formám nadací a podpor.¹ Přibližuje tedy nejdříve svět předbělohorských fundací i jeho měšťanské spíše než šlechtické prostředí. K líčení šlechtických mecenátů přechází Holý spíše až v pobělohorském období. Nejdříve v Čechách, zejména v souvislosti s působením Albrechta z Valdštejna, potom i s vývojem na Moravě. V Čechách i na Moravě si autor také dosti všiml školních řádů, zejména jezuitů i piaristů. Často si věnuje pozornost také jednotlivým lokalitám, ale spíše na základě literatury, z níž přebírá i její chybné údaje, jako např. u Mikulova na Moravě.² Autor si také všimá i dalších podpůrných humanitních zařízení, jako byly pěvecké semináře apod. V Čechách uváděl též zmínku dívčím o řádovém školství u voršilek. Při sledování školských mecenátů se věnoval i vedlejším zemím České koruny – Lužici a Slezsku. V tomto směru jsou pochopitelně značně zajímavé zejména informace o působení jezuitů.

Ve třetí kapitole dila přináší autor pohled na fungování nadačního systému jako celku a všimá si také některých významnějších nadací. Věnuje se jim také přes chronologické vymezení knihy dále i do mladších období. Příkladem takového nadačního vývoje může být i exkurz 2 od autora knihy a Mladý Holý o nadaci Mikuláše Waltera z Weltersperku.³ Jednotlivé nadace Holý srovnává, hodnotí a vyhledává další vztahy, které se nadací týkají, i stupeň, jak s nimi souvisejí, někdy i za pomoci grafů jím zpracovaných. Autor uvádí lokality i jména jednotlivých studentů a žáků škol, kterých se měla týkat. Velmi důležité je zejména jejich podchycení v pramenné základně (hl. v archivech i v literatuře). Nadace rozdělují na předbělohorské a pobělohorské. V knize se často uvádí, na koho je nadace cílená. Právě to je jednou z předností knihy, protože bude možné se zapojit do systému prací, která konkrétní jména a jiné informace uvádějí. Takovéto práce vznikají zejména v poslední době. Časem zde bude možné navodit propojenost, což je možné považovat za vyšší stupeň historické monografické práce než dosud. Takto hluboce pojaté studie mohou napomoci jako dobrá literatura při zkoumání sociálního zázemí studentů apod. Poslední čtvrtá kapitola je

¹ Jako východisko sloužil i zde uvedený exkurz Mladý Holý Studentské koleje pražské univerzity v pozdním středověku a na prahu novověku (s. 32–60 v tomto svazku).

² Kde je chybně převzata datace nejstarší matriky studentů podle M. Zemka. Srv. nejnověji BARTUŠEK, V.: *Výuka mikulovských piaristů 1631–1718*. Jižní Morava 2016, roč. 52, sv. 55, s. 105–146.

³ Exkurz 2. Martin Holý-Mlada Holá: Nadace Mikuláše Waltera z Weltersperku (s. 211–229 v tomto svazku).

věnována dalším formám vzdělanostního mecenátu. Sem spadaly např. učitelské nadace trvalého charakteru, jednorázové odkazy pro školy, jejich učitele a žáky a odkazy knihoven a jejich částí. V závěru ukazuje autor, jak mnohočetné sledované téma to je. Domnívám se proto, že zatím v této fázi výzkumu by byl asi užitečnější jako výstup soubor několika podrobných monografií než rozsáhlá syntéza.

Nesporným kladem této práce je, že upozorňuje čtenáře s hlubokým zájmem o problematiku na velké množství pramenů a literatury, jak ukazují přílohy. Soupis pramenů je řazen podle jejich provenience v archívech, kam je zcela logicky přiřazena také Knihovna Národního muzea, protože obsahuje písemnosti archivního charakteru. Jsou uvedeny často i dokumenty ze zahraničních archívů. Kladem je bezesporu i to, že autor uvádí také seznam starých tisků, stejně jako vydání pramenů po roce 1800. Obsáhlý je i seznam literatury (s. 485–558), za ním následují zkratky použité literatury, seznam obrázků, map a grafů, anglické a německé resumé. Knihu uzavírají místní a jmenný rejstřík.

Václav Bartůšek

Holý, Martin: Vzdělanostní mecenát v zemích České koruny (1500–1700), Academia – Historický ústav AV ČR. Praha 2016, 630 s.

MILAN SYRUČEK – JOSEF SVOBODA: PROČ ZMIZELY INSIGNIE KARLOVY UNIVERZITY

Zajímavým příkladem popularizace významné dosud a nevyřešené historické události se stala knížka autorů z vysokoškolského a částečně i diplomatického prostředí Milana Syručka a Josefa Svobody nejen o ztrátě insignií Karlovy univerzity, ale i o jejich hledání a potížích s tím spojených. Má podtitul *70 let pátrání po 700 let starých symbolech české historie*. Ačkoliv vychází z několika odborných prací, zejména ze čtyřsvazkové monografie o dějinách Karlovy univerzity v Praze (Dějiny Univerzity Karlovy, Díl I.–IV., Praha: Karolinum, 1995–1998) a několika dalších základních monografií, přesto přináší některé vlastní názory a doplňuje kratší popularizaci atraktivním obrazovým materiálem poměrně silné vypovídací hodnoty, převážně z fondů Archivu Univerzity Karlovy. Své dílko věnovali autoři 600. výročí upálení Mistra Jana Husa a 700. výročí narození císaře Karla IV.

Kniha je uvozena poděkováním za pomoc, připomínky a odborné konzultace rektorovi Univerzity Karlovy prof. MUDr. Tomáši Zimovi, DrSc., MBA, doc. PhDr. Michalu Svatošovi, CSc., historikovi vysokých škol, prof. PhDr. Zdeňkovi Benešovi, historikovi, Ing. Janu Sechterovi, českému velvyslanci v Rakousku a Horstu Seehoferovi, ministerskému předsedovi Bavorska. Pak následuje motto vzaté ze zakládací listiny Univerzity (ze 7. 4. 1348). Předúvodní blok zakončuje zdravice prezidenta České republiky Miloše Zemana *Pátřejme dál po ztraceném dědictví*. V úvodu autoři obecněji vysvětlili potřebu symbolů nejen univerzit, ale i států (vlajka České republiky) případně i dalších právních. Pak se Syruček se Svobodou věnovali vzniku a rozvoji Karlovy univerzity, stavu vysokoškolského učiliště i způsobu výuky na něm. Na to navazovalo další líčení osudu univerzity až do roku 1918. Za velmi důležité pokládali zejména rozdělení Karlovy univerzity na českou a německou v roce 1882. Všimli si odlišného akademického života obou větví (včetně jejich vztahu k insigniím) a působení některých významných učenců na ní (např. Albert Einstein v roce 1911) i pronikání žen mezi studenty a učitelský sbor. V kapitole V republikovém duchu si všímají změn v životě obou univerzitních větví, včetně boje o insignie.

Velmi podrobně autoři připomněli osudy Karlovy univerzity po německé okupaci i v době pohnutých událostí na jejím začátku. Od roku 1939 působila jen Německá Karlova Univerzita. Byla zařazena do německého vysokoškolského systému pod zprávu berlínského ministerstva. Její činnost ukončil až dekret presidenta republiky se zpětnou platností k 17. 11. 1939. Po dobu 2. světové války spravovala nacifikovaná univerzita také archiv a insignie. Jejich zmizení, stejně jako i ztrátu některých archiválií pokládají autoři knihy za programové nařízení nejvyššího velení nacistického Německa. S nařizenými a pokyny v rámci německého krizového plánu ARLZ (Uvolnění, vyklizení, ochromení a zničení) přijel do Prahy v březnu 1945 s prováděcími pokyny Heinrich Himmler. Brzy na to přišel ovšem konec války s pražským povstáním, kdy již svou činnost začala obnovovat i česká univerzita.

O krádeži univerzitních cenností se dozvěděla kriminální ústředna 18. 7. 1945. Do pátrání se zapojila tři ministerstva – vnitřní, obrany a zahraničí. Stopy po zaměstnancích, kteří během působení za války přišli do kontaktu s ukradenými předměty (např. dr. Felicitas Kostková), záhadně zmizely. Mezi 23 profesory a zaměstnanci německé univerzity z internačních táborů se nikdo takový nenašel. Proto bylo ve *Věstníku kriminální služ-*

by MV č. 29 z 8. 4. 1946 vyhlášeno pátrání po těchto vzácných památkách. V celé akci byly podle autorů chyby a mezery. Vyslýchané osoby se mohly domluvit předem, nebyl např. vyslechnut ředitel archivu německé univerzity Dr. Heinz Zatschek. Policie nakonec dospěla k závěru, že ukradený materiál bude asi uschován mimo území tehdejší Československé republiky. Přes občasné pokusy bylo možné zahájit systematictější pátrání až po roce 1989. Dělo se tak hlavně v rámci příprav oslavy 650. výročí založení Karlovy univerzity v roce 1998. Do tohoto procesu se zapojil i Ing. Jan Sechter. Ten kvůli nálezu knihy s razítkem Univerzity Karlovy v Praze vzbudil podezření na vazbu informací o zmizení na sudetoněmeckou šlechtu. K podobnému podezření dospěl i Josef Svoboda, jeden z autorů knihy, když vykonával funkci náměstka ministra kultury. Ten objevil vazbu na rod Rohanů. Přestože případ zůstává stále otevřený, vyslovily některé významné evropské osobnosti, jako např. Horst Seehofer, bádání o osudu insignií svou jednoznačnou podporu.

Václav Bartůšek

Syruček, Milan – Svoboda, Josef: Proč zmizely insignie Karlovy university, Grada Publishing, Praha 2015, 194 s.

ADOLF LUDVÍK KREJČÍK: PAMĚTI

Předkládaná publikace, kterou připravila k vydání Renata Kuprová, pracovnice Národního archivu v Praze, je věnována osobě Adolfa Ludvíka Krejčíka, významného knihovníka, historika a prvního ředitele Státního archivu zemědělského v Praze a jeho pamětem, které věnoval spolu s ostatními písemnostmi prostřednictvím Emanuela Janouška v roce 1955 jako dar tehdejšímu Ústřednímu zemědělsko-lesnickému archivu v Praze na Těšnově. Zmíněné paměti se dnes nacházejí ve fondu Adolf Ludvík Krejčík v Národním archivu v Praze.

Adolf Ludvík Krejčík se narodil 14. června 1877 v Dobrovici v rodině vrchního hospodářského správce. Své dětství strávil v Mladé Boleslavi, kde také studoval na tamním gymnáziu, a později v Praze. Vysokoškolské studium absolvoval na Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze, kde studoval historii a filologii. Mezi jeho učitele patřili Jaroslav Goll, Čeněk Zíbrt, Jan Gebauer, Antonín Rezek a Tomáš Garrigue Masaryk. Krejčík byl doporučen profesorem Gollem roku 1897 ke studiu na Ústavu pro rakouský dějezpyt ve Vídni, které mu dávalo předpoklad ucházet se o místo archiváře nebo muzejního a školeného knihovního pracovníka. Institut ukončil v roce 1899. Jako archivář nastoupil Krejčík do třeboňského schwarzenberského archivu, v němž se seznámil s bohatstvím jeho archivních fondů. Třeboňský pobyt zapůsobil na Krejčíka velmi pozitivně a probudil u něj zájem o studium zemědělských dějin. Na podzim roku 1918 předložil Krejčík návrh na organizaci archivnictví v budoucím československém státě. V únoru 1919 byl pověřen založením Státního zemědělského archivu, v jehož čele stál do roku 1937, kdy byl předčasně penzionován.

Paměti začal psát Krejčík ve svých sedmdesáti letech po skončení své profesní dráhy. Rozdělil je do několika částí, z nichž některé dotáhl až do padesátých let 20. století a jiné ukončil na počátku století. Mezi ně patří i jeho profesní život, který je doveden pouze do jeho 27 let a také se dotýká i druhého Krejčíkova pobytu v archivu v Třeboni. Jedna z kapitol pamětí je věnována manželce Aloisii, nazývané Lola. Paměti dále dávají možnost nahlédnout do jeho šťastně prožitého dětství, gymnaziálních a vysokoškolských studií i jeho prvnímu místu archiváře v třeboňském archivu, který značně ovlivnil jeho další vědeckou práci. Ve svých vzpomínkách podrobně popisuje nejen život a zázemí vrchního správce a jeho rodiny v hospodářském dvoře v Horním Cetně u Mladé Boleslavi, jejich společenské styky s přáteli a rodinnými příslušníky z okolí, ale i život prostých lidí – zpravidla obyčejných zaměstnanců hospodářského dvora. V kapitole týkající se jeho studentských let barvitě líčí osudy svých spolužáků, zážitky ze společných výletů, které podnikali pěšky o prázdninách po Čechách. V části zabývající se jeho akademickými léty popisuje Krejčík život pražského studentstva a jejich spolky. Dále se zabývá ve svých vzpomínkách návštěvami ochotnických představení v Mladé Boleslavi a jiných divadel, byty, v nichž pobývala jeho matka a její děti, osobami služek a pomocnic v domácnosti v rodině a nemocí a úmrtím manželky Loly.

Adolf Ludvík Krejčík zemřel 4. ledna 1958 v Praze. V důchodu se věnoval vydávání svých vědeckých studií a článků, které byly v oné době ještě v rukopisech. Krejčík byl od studentských let členem Historického klubu, krajinského spolku Jungmann, pracoval ve Spolku československých knihovníků a stál u kolébky Společnosti archivní školy, později přejmenované na Československou archivní společnost. Dále byl členem Královské české společnosti nauk, Československé akademie zemědělské a jiných institucí.

Rukopis Paměti byl napsán na druhé straně korektur knihy Urbár z roku 1378 a počty kláštera třeboňského z let 1367–1407, která byla uveřejněna v roce 1949. Písmo rukopisu je drobné se silnými tahy. Jednotlivé kapitoly jsou číslovány samostatně, patrně z důvodu, aby autor mohl vložit případně další části. Pro uveřejnění práce Adolfa Ludvíka Krejčíka byly použity vydavatelkou Pravidla pro vydávání novodobých historických pramenů. Edice je v závěru doplněna osobním rejstříkem.

Jiřina Juněcová

Krejčík, Adolf Ludvík: Paměti, k vydání připravila Renata Kuprová, Národní archiv. Praha 2016, 283 s.

KNIHA O METTERNICHOVSKÉM PALÁCI VE VÍDNI

Objemnou a výpravnou publikaci sestavil a připravil v červnu 2015 k vydání Gaetano Cortese, vystudovaný právník, a především dlouholetý zaměstnanec italského ministerstva zahraničních věcí. Mimo jiné zastával před několika lety úřad italského velvyslance v Belgickém, a posléze Nizozemském království. Po přechodnou dobu působil také v úřadu prezidenta Italské republiky jako zastupující poradce pro tisk a informace. Osoba editora je tedy předem zárukou vysoké kvality této knihy reprezentativního rázu.

Nová kniha se ovšem, i přes svůj celkem jednoznačný název, nevěnuje pouze historii a současnosti paláce knížat Metternich-Winneburg ve Vídni, kde již od roku 1908 působí italská ambasáda, anebo vídeňskému kongresu. Má poněkud širší záběr, což je dáno i tím, že nakladatelství Stabilimenti Tipografici Carlo Colombo s. p. A. úzce spolupracuje s italským ministerstvem zahraničí a vydává většinu titulů určených pro italská diplomatická zastoupení ve světě. Tento institut nevydal pouze publikaci představující velvyslanectví v Rakousku, nýbrž i jinde. Namátkou můžeme uvést knihy podobného zaměření jako *L'Ambasciata d'Italia a Bruxelles* (francouzská verze *L'Ambassade d'Italie a Bruxelles*), *L'Ambasciata d'Italia a L'Aja* (nizozemská verze *De Ambassade van Italië in Den Haag*), *L'Ambasciata d'Italia a Lisbona* (portugalská verze *A Embaixada da Itália em Lisboa*) či třeba *La villa di Inkognitogaten. La residenza dell'Ambasciata d'Italia a Oslo nel Centocinquantesimo Anniversario dell'Unita d'Italia* (v norštině *Villaen i Inkognitogaten. Den Italienske Ambassades Residens i Oslo 150 år etter Italias samling*). Činnost ústavu se neomezuje pouze na monografie velvyslanectví, ale najdeme další tituly věnované úloze diplomacie jako například *Un omaggio a oltre 150 anni di amicizia italo-belga* pojednávající přesněji o italsko-belgických vztazích anebo *Dove La Diplomazia incontra l'Arte* zabývající se dějinami sídel ministerstva zahraničí na Apeninském poloostrově.

Hned na úvod se můžeme seznámit s dokumentárními fotografiemi z inaugurace italského prezidenta Sergia Mattarely, která se konala v Římě, v sídle poslanecké sněmovny Palazzo Montecitorio, dne 3. února 2015. Bývalý ministr obrany Mattarella byl v pořadí dvanáctým italským prezidentem zvolen ve čtvrtém hlasovacím kole 31. ledna 2015. Na dalších třiceti stranách následují poděkování různým osobám a institucím, které pomáhaly při vzniku knihy, předmluva prezidenta Italské republiky Sergia Mattarely, zdravotce rakouského spolkového prezidenta Heinze Fischera, rakouského velvyslance v Římě René Pollitzera a italského velvyslance ve Vídni Giorgia Marrapodiho. Poté bylo umístěno historické pojednání o vídeňském kongresu a o osudech vídeňského paláce Metternichů z pera Massima Spinettiho, bývalého italského velvyslance ve Vídni. Další spoluautoři přibližují výstavu kočárů na císařském zámku Schönbrunn, muzeum kočárů v bývalém papežském paláci Quirinale (dnes tady sídlí hlava italského státu), výstavu k vídeňskému kongresu konanou v prostorách zámku Belvedere. Zajímavé jsou rovněž začleněné vzpomínky Alessandra Queroniho, jenž působil ve Vídni jako italský velvyslanec mezi lety 1987–1992.

Na straně 175 začíná obsáhlý popis Palais Metternich z hlediska architektury, který sepsal profesor Calogero Bellanca působící na univerzitě La Sapienza v Římě. Jeho příspěvek doprovázejí desítky historických i současných fotografií vídeňského paláce, zejména velkolepých interiérů. Jsou zde zachyceny kupříkladu čestné schodiště, zelený salon, hudební pokoj, salon bitev s velkým obrazem zachycujícím osvobození Vídně od Turků,

jídelna, slavnostní sál s mohutnými lustry z benátského Murana, tzv. ministerský apartement sloužící k ubytování státních návštěv či tzv. Studio Metternich, což bývala kancléřova pracovní obložená brazilským dřevem, prý darem od brazilského císaře Pedra I., který se oženil s rakouskou arcivévodkyní Leopoldinou.

Závěr knihy přináší podrobný přehled představitelů Sardinského království, italských prezidentů republiky, ministerských předsedů, ministrů zahraničních věcí, generálních sekretářů a diplomatických zástupců. Tytéž seznamy pokračují, tentokrát ovšem pro Rakouské císařství, Rakousko-uherskou říši a Rakouskou republiku. Můžeme se zde více dozvědět o státní návštěvě italského prezidenta Giorgia Napolitana v Rakousku, která se uskutečnila ve dnech 26.–28. června 2007, a o státní návštěvě rakouského prezidenta Heinze Fischera v Itálii, jež proběhla 11. a 12. listopadu 2014.

Pro orientaci si ještě přibližme samotné dějiny metternichovského paláce ve Vídni. Proslulý rod Metternichů, původem z Porýní, není třeba dlouze představovat, stejně tak jeho nejvýznamnější člena, státního kancléře a ministra zahraničních věcí Klementa Václava knížete Metternich-Winneburga (1773–1859). Pozemek na vídeňském Rennwegu, kde nyní stojí palác, patřil původně do majetku uherských knížat Esterházy de Galántha, později přešel do vlastnictví Ernsta Christopha hraběte Kaunitz-Rietberga. V roce 1797 zdědila zahradu s několika stavbami jeho dcera Eleonora (1775–1825) provdaná za pozdějšího rakouského diplomata Metternicha. Během roku 1814 nechal Metternich přeměnit přílehlou zahradu na anglický park, do něhož umístil svou empírovou letní rezidenci zvanou Villa Metternich. V roce 1835 sídlo rozšířil švýcarský architekt Pietro di Nobile (1774–1854). O dva roky později byl přikoupen sousední pozemek. Mezi lety 1846–1848 pak mohl rakouský kancléř na zvětšené ploše postavit zcela nový palác (*Metternich'sches Winterpalais*) podle plánů architektů Johanna Julia Romana von Ringe (1818–1882) a Augusta Schwendenweina von Lonauberg (1817–1885). Stavební práce vedl místní stavitel Franz Schlierholz (1808–1876). Tak vznikl dnešní dvoupatrový masivní palác inspirovaný italskými městskými sídly. Během revolučních bouří v roce 1848 byl palác těžce poškozen, Metternich uprchl do londýnského exilu. Vrátil se až po třech letech. Žil pak ve svém vídeňském paláci až do své smrti 11. června 1859. Za jeho nástupce, knížete Richarda, byla roku 1873 část parku prodána na parcely, a stará Villa Metternich byla stržena. Kvůli finančním problémům musel nakonec marnotratný Klement kníže Metternich-Winneburg rodový palác prodat. V roce 1908, za éry mimořádného a zplnomocněného velvyslance, vévody Giuseppe Avarna di Gualtieri, koupilo nemovitost Italské království a zřídilo zde své diplomatické zastoupení.

Pavel Koblasa

Cortese, Gaetano: Das Palais Metternich. 200 Jahre nach dem Wiener Kongress, Stabilimenti Tipografici Carlo Colombo s. p. A. Roma 2015, 452 s.

MONUMENTÁLNÍ PUBLIKACE O VÍDEŇSKÉM KONGRESU

Během roku 2015 mohli ve Vídni zájemci shlédnout hned několik zajímavých výstav. Tyto akce byly uspořádány u příležitosti 200. výročí konání vídeňského kongresu, jímž byly de facto ukončeny napoleonské války, a došlo k novému politickému uspořádání na evropském kontinentu. Výstavy se uskutečnily k jubileu celkem tři. Nejrozsáhlejší pod originálním názvem *Idee Europa – 200 Jahre Wiener Kongress* byla umístěna v Hofburgu (Amalienstrasse, Reichskanzlei, Hofburgkapelle) a v budově úřadu spolkového kancléře (dříve státní kancelář), kde se vlastní kongres především odehrával. Úřad spolkového kancléře připravil dokonce komentované prohlídky, Rakouský státní archiv dodal originály dokumentů. Na zámku Belvedere byla připravena výstava *Europa in Wien – Der Wiener Kongress 1814/15* a zámek Schönbrunn hostil akci *Der Kongress fährt!* věnovanou ekvipáži hostů, dvorským uniformám a řádům.

Setkání panovníků a diplomatů, známé jako vídeňský kongres, se uskutečnilo pod předsednictvím rakouského císaře Františka I., kterého zastupoval obratný ministr zahraničí Klement Václav kníže Metternich-Winneburg (1773–1859). Rakousko zde vystupovalo jako přední kontinentální velmoc. Metternicha lze beze sporu označit za jednoho z nejschopnějších státníků, který vstoupil do služeb habsburské dynastie. Z dalších důležitých účastníků můžeme uvést třeba britského ministra zahraničí Roberta Stewarta, druhého markýze z Londonderry a vikomta Castlereagha (1769–1822), ruského ministra zahraničí a kancléře Karla Vasilijeviče hraběte Nesselrodeho (1780–1862), francouzského ministra zahraničí Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord, vévodu de Dino (1754–1838) či pruského státního kancléře Karla Augusta knížete Hardenberga (1750–1822). Kongres trval od 18. září 1814 do 9. června 1815, jednalo se na řadě míst ve Vídni, oficiálně i neoficiálně. Hlavním dějištěm bylo tehdy císařské sídlo Hofburg (Amalienstrasse) a budova státní kanceláře na Ballhausplatz, kde úřadoval, a zároveň bydlel kníže Metternich. Dne 9. června 1815 podepsali v kongresovém sále státní kancléře tzv. Závěrečná akta vídeňského kongresu (v originále *Acte Final du Congres de Vienne*) zástupci Rakouska, Francie, Velké Británie, Portugalska, Pruska, Ruska a Švédska. Smlouva měla 121 článků rozdělených do osmi oddílů označených I. Polsko, II. Německo, III. Nizozemské království a Lucemburské velkovévodství, IV. Záležitosti Švýcarska, V. Itálie, VI. Záležitosti Portugalska, VII. Opatření týkající se říční plavby, VIII. Všeobecné dispozice. Mimo jiné byly tímto dokumentem potvrzeny územní změny v Evropě a povýšení některých zemí (např. Oldenburského vévodství na velkovévodství, Bavorského vévodství na království atd.). Uspořádání Evropy dohodnuté na vídeňském kongresu *de iure* vydrželo s úpravami v platnosti až do první světové války, tj. celé jedno století.

Pro výstavu uspořádanou v prostorách Hofburgu a úřadu spolkového kancléře byla hlavně určena objemná a výpravná kniha, které se v tomto příspěvku chceme věnovat. Celkem se na ní podílelo 23 zkušených autorů. K vydání ji připravil tým skládající se z Mag. Thomase Justa, od roku 2009 ředitele Domácího, dvorského a státního archivu, Dr. Wolfganga Maderthanera, generálního ředitele Rakouského státního archivu, a Dr. Helene Maimann, historičky a filmové dokumentaristky. Na čtyřech stech stranách se seznámíme s příspěvků věnovanými mezinárodní situaci v 19. století (v tematickém oddílu *Die alte und neue Welt*), historii klasicistní a biedermeierovské Vídne (*Wien – spätfeudal und vormodern*), okol-

nostem a průběhu vídeňského kongresu (*Wiener Kongress*) a na závěr s poněkud roztržitěnými tématy typu švýcarští delegáti na kongresu, diplomatické a kulturní dědictví Pruska, rakouské archiválie ke kongresu, obchod s otroky (*Impulse und Resonanzen*). Helene Maimann a Gerhard Scheubmayr za textovou část umístili přehlednou chronologickou tabulku zachycující léta 1789–1815 v politice, hospodářství, vědě, technice a kultuře. Kniha je doplněna bohatým obrazovým materiálem, který autorům poskytly nejrůznější kulturní a společenské instituce nejen z Rakouska, ale i z Německa, Francie, Spojených států amerických či Mexika. Část pochází také od soukromých osob. V představované odborné publikaci se například dozvíme, že celkové náklady na uspořádání kongresu činily astronomických 30 milionů zlatých, seznámíme se podrobněji s průběhem francouzské revoluce a vzestupem Napoleona Bonaparta, vznikem Rýnského spolku, Varšavského vévodství, životopisem kancléře Metternicha, státním bankrotem Rakouska vyhlášeným v roce 1811, společenskými zábavami ve Vídni, jídelničky kongresových hostů, aristokratickou módou, kongresovou politikou po roce 1815.

Nelze ještě na závěr nezmínit stručný průvodce výstavou *Idee Europa – 200 Jahre Wiener Kongress*. Tato brožura o 51 stranách s orientačním plánkem je jakýmsi praktickým doplňkem majestátní publikace *Der Wiener Kongress. Die Erfindung Europas*. Vydal jí úřad spolkového kancléře ve spolupráci s Rakouským státním archivem roku 2015. Nejprve se zde nachází po předmluvě Josefa Ostermayera, rakouského spolkového ministra pro umění a kulturu, ústavu a média, historický úvod. Pak následuje představení vybraných exponátů podle umístění na výstavě. V Amalientraktu bylo pro výstavní účely využito 11 místností, v bývalé státní kanceláři 4 prostory a zbytek našel útočiště ve dvorské kapli. Návštěvníci mohli v Hofburgu rovněž shlédnout dokumentární film.

Pavel Koblasa

Just, Thomas – Maderthaler, Wolfgang – Maimann, Helene: Der Wiener Kongress. Die Erfindung Europas, Carl Gerold's Sohn Verlagsbuchhandlung KG. Wien 2014, 447 s.

EDICE PAMĚTÍ ČERNÍNSKÉHO ARCHIVÁŘE FRANTIŠKA TEPLÉHO

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy vydala ve své ediční řadě Varia, jako 39. svazek, již v roce 2015 knihu s názvem Pouť mého života. Tuto edici pamětí hraběcího archiváře P. Františka Teplého (1867–1945) připravil historik Zdeněk Polanský, který se zabývá dějinami českého venkova v devatenáctém a na počátku dvacátého století. Opis určený pro edici pamětí je v současnosti uložen v jindřichohradecké pobočce Státního oblastního archivu v Třeboni, v nezpracované části pozůstalosti Františka Teplého. Tento osobní fond se do Jindřichova Hradce dostal ze Státního okresního archivu ve Strakonících a tvoří jej pět kartonů a jeden balík korespondence, osobních dokumentů a poznámek pocházejících z období let 1891–1947.

Editor vybavil knihu obsáhlým úvodem, kde se zabývá myšlenkami a životními postoji Teplého jako římskokatolického kněze a regionálního historika. Rukopis pamětí pak Polanský zřehlednil rozdělením do kapitol a text vybavil důležitým a přehledným poznámkovým aparátem. Je jen škoda, že v poznámkách nejsou přesněji identifikovány některé osobnosti z řad šlechty, které Teplý označil jen iniciálami. Také chybí vysvětlení, kdo byl archivní adjunkt P. F., o němž se Teplý vícekrát zmiňuje. Zde připomenu, že se jednalo o Františka Fabiana (1867–1911), velmi pilného a schopného pracovníka, mimo jiné autora rukopisné Czerninské matriky, s níž si ovšem neporozuměl ani stařík Tischer, ani Teplý. Přepis vlastních pamětí začíná od strany 55. Pro archivní obec je velmi zajímavá část týkající se působení Teplého v Archivu hraběte Czernina v Jindřichově Hradci, která začíná od stránky 184. Paměti celkově začínají rokem 1891, kdy Teplý po kněžském svěcení působil v Rejstejně na Kašperskohorsku. Končí pak víceméně smrtí majitele jindřichohradeckého svěrenského panství, Eugena Jaromíra hraběte Czernina z Chudenic (1851–1925), který Teplého zaměstnával ve svém rodinném archivu mezi lety 1909–1923.

P. František Teplý, rodák z Marčovic na Strakonicku, působil po studiích v Českých Budějovicích a Klatovech ve více různých farnostech budějovické diecéze jako například v Rejstejně, Sudoměřicích (u Bechyně), Křeči, Nadějkově, Šebířově, Miličíně, Mladé Vožici či Hošticích (u Tábora). Sepsal také několik děl z oblasti regionální historie. Z monografií měst a obcí lze jmenovat díla jako Dějiny Jindřichova Hradce, Dějiny města Volyně na Prácheňsku, Paměti starožitného města Miličina a jeho okolí, Farní osada Předslavice na Volynsku. Zabýval se i dějinami selského stavu a zemědělství, což dokazují jeho práce Selské bouře, Chodové a páni z Lamingeru, Příspěvky k dějinám českého rybníkářství. Desítky jeho článků nalezneme na stránkách řady tehdejších novin, časopisů a sborníků.

Archivní působení P. Františka Teplého začalo 15. září 1909. Hrabě Czernin konečně našel nástupce stárnoucího a nemocného archiváře Františka Tischerera (1831–1910), který o písemnosti Czerninů, Slavatů a pánů z Hradce pečoval již přes čtyři desítky let. Celkově pracoval pro Czerniny přes padesát let. Nový czerninský archivář se měl z počátku zapracovat pod Tischerovým dohledem. Teplý na první dny v novém působišti vzpomíná následovně: *„Začátky jsem měl zlé. Celé dny jsme procházeli s panem archivářem fascikly. Přičínoval jsem se, aby staroušek se nenamáhal, jen já. Prohlíželi jsme, srovnávájice s indexy, pokud byly, nacházeli tu a tam zmatky, to je přehození aktu, do jiného oddělení. Těžko potom naléztí. ... Měšťani mne přijali do svého středu velmi vesele a spokojeně. První dny na potkání zastavovali, představovali se, tvrdíce: Kněz se jak panu hraběti, tak nám nejlíp hodí, máme ke kněžím*

naším důvěru, to jste hodný, že jste úřad přijal. Majitel ani se nepokusil, aby mne považoval za kněžského otroka, naopak. Rád se mnou vycházel, celé panství a lesy mi ukázal, rybníky jsme objeli – úředníci upustili, vidouce, že jednám s každým stejně upřímně, panstvu nepodlízám, od své předpojatosti, vyhledávali mne a jednali se mnou jako s přítelem. O věcech mi-moarchivních jsem s Excelenci nikdy nemluvil – leda o hospodářství, nových proudech v něm.“ Vzhledem k tomu, že většinu stěžejních fondů již uspořádal archivář Tischer, nebyl Teplý příliš zatížen pořádacími pracemi a spíše se v Jindřichově Hradci věnoval bádání v prame-nech a psaní publikací a článků. V roce 1914 došlo k přestěhování rodinného archivu z do-savadních pěti místností v přízemí tzv. Adamova stavení do rozlehlých prostor nově oprave-ného Jindřichova traktu v rámci jindřichohradeckého zámku. Teplý rovněž zažil začátek pozemkové reformy na czernínských majetcích, což byla značná rána pro chod hospodář-ství a pro sociální poměry hraběcích zaměstnanců a jejich rodin. Tento zásah mimo jiné za-stavil další rekonstrukci středověkých částí někdejšího hradu v Jindřichově Hradci. Majiteli se už jednoduše nedostávalo finančních prostředků na takovou činnost. Hrabata Czernino-vé přišla nakonec o dvě třetiny svého majetku. Koncem března 1923 odešel Teplý na vlastní žádost na odpočinek s tím, že se mu nepodařilo dokončit všechny své plány a všechna před-sevzetí. Stáří trávil v jihočeských Malenicích, kde také 11. června 1945 zemřel. Ve funkci hraběcího archiváře vystřídal Teplého jiný kněz, totiž P. Ondřej Franta (1869–1939), rodák z Poleňky u Klatov. Franta se především staral o záchranu písemností uložených na různých místech v Čechách, která Czerninové vlastnili. Současně revidoval některé nesystematické kroky svých předchůdců a podařilo se mu získat další prostory pro archiv. Franta důsledněji než Tischer a Teplý dbal o včasné přejímky starších knih a aktového materiálu z jedno-tlivých panství do jindřichohradeckého archivu.

Teplý ve svých pamětech upozorňuje na setkání s různými osobnostmi včetně urozených návštěv v Jindřichově Hradci. Jeho vyprávění je čtivé, ale místy poněkud zmatené. Nedrží se chronologie, často odbíhá do jiných období. Jeho styl oživuje používání přímé řeči. U Tep-lého se často setkáváme s lidovým vlastenectvím, určitým despektem ke šlechtě, i když to není pravidlem ve všech případech. Hraběte Deyma na Nemyšli hodně kritizuje, svého chle-bodárce Czernina v podstatě jen chválí, ale jeho manželku Františku a další osoby s mod-rou krví opět opatrně kritizuje. Má pozitivní vztah i k éře husitství, ačkoliv byl katolickým knězem. Teplý přibližuje čtenáři život na panství, mezi panskými úředníky i ve městě Jin-dřichově Hradci. Barvitě líčí období první světové války, strádání, nespokojenost, rozvrat, zmiňuje i sílící odklon od víry. V závěru svých pamětí se obsírněji rovněž zabývá průběhem pozemkové reformy na czernínských panstvích. Jeho pohled je zajímavý i proto, že se jedna-lo o informovaného hraběcího úředníka. Páter Teplý o archivářské práci trefně poznamenal: „*Těžká práce, těžké hledání. Kdo nemá lásku k papírům, ten ať za archiváře nejde. Papíry jsou jako děti, archivář jako jejich máma.*“

Pavel Koblasa

Teplý, František: Pouť mého života, k vydání připravil Zdeněk Polanský, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze. Praha 2015, 271 s.

ČESKÝ ANTIKLERIKALISMUS. ZDROJE, TÉMATA A PODOBA ČESKÉHO ANTI KLERIKALISMU V LETECH 1848–1938

Předkládaná publikace předních českých historiků Stanislava Balíka, Lukáše Fasory, Jiřího Hanuše a Marka Vlhy, se zabývá relativně nově zkoumaným a v jejich případě i inovativně pojímaným a definovaným fenoménem historiografického výzkumu, kterým je tzv. český antiklerikalismus. Celoevropské, poměrně široké a mnohovrstevné téma, které by si jistě zasloužilo výraznější metodologii i výkladovou unifikaci,¹ však není z hlediska současné historické vědy nikterak neznámým pojmem² a stejně tak se autoři tématu, či některé jeho specifické oblasti, již v minulosti věnovali.³ Přes zjevné výkladové a interpretační rozdíly popisovaného jevu i samotného pojmu v současné evropské historiografii (jiným způsobem na problematiku pohlíží sociologie, jiným historiografie a opět odlišnou optikou kulturní antropologie), je nutné na úvod poznamenat, že antiklerikalismus nebyl ateismem, tudíž mířil nikoli proti samotnému náboženství (křesťanství), ale proti části jeho kněžského stavu, respektive některým formám jeho institucionálního zakotvení a proti angažovanosti náboženství ve společnosti. Většina badatelů se přitom shoduje v tom, že antiklerikalismus byl jedním z přímých důsledků a produktů sekularizačních procesů, nastartovaných v novodobých a nejnovějších dějinách. Přitom je třeba mít na paměti jeho celoevropský rozměr, zejména pro země střední, západní a jižní Evropy.⁴ Časově a vývojově je české an-

¹ K diskuzi o obsahu pojmu a jeho významu v dějinách, např. Hanuš, Jiří: Antiklerikalismus: pojmová past? *Církevní dějiny* 7, 2014, č. 13, s. 49–54; Tinková, Daniela: Francouzská revoluce: antiklerikalismus, odkřesťanštění, sekularizace nebo laické náboženství? In: *Dějiny kultury a civilizace Západu v 19. století*. Brno 2002, s. 17–30; Balík, Stanislav – Fasora, Lukáš – Hanuš, Jiří – Štefan, Jan – Vybíral, Jan: *Mezi kulturním bojem a kulturní revolucí. Diskuse o antiklerikalismu v českých zemích v 19. a 20. století*. *Církevní dějiny* 6, 2013, č. 12, s. 36–57 (rozhovor).

² Srv.: Nešpor, Zdeněk R. a kol. (eds.): *Náboženství v 19. století. Nejcirkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?* Praha 2010, 328 s.; Kaiserová, Kristina – Nešpor, Zdeněk R. (eds.): *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780–1918)*. Ústí nad Labem 2010, 427 s.; Petráček, Tomáš: *Sekularizace a katolicismus v českých zemích. Specifické rysy české cesty od lidové církve k nejateističtější zemi světa*. Ostrava 2013, 132 s.

³ Např.: Fasora, Lukáš: *Sociální demokracie v kulturním boji 1905–1914*. *Studia Historica Brunensia* 61, 2014, č. 2, s. 117–127; týž: *Táborsko anticlerikální? K postavení města a regionu v dobovém „kulturním boji“ 1890–1918*. *Táborský archiv* 16, 2013, s. 27–43; Vlha, Marek: *Poslední služba zesnulým ve svobodomyšlné Americe a Český národní hřbitov v Chicagu*. Sonda do náboženského milieu českoamerického svobodomyšlného hnutí. In: *Vira, kultura a společnost. Náboženské kultury v českých zemích 19. a 20. století*, ed.: M. Havelka. *Červený Kostelec* 2012, s. 327–355; týž: *Vojta Náprstek a Antonín Dignowity. Ideový svět dvou svobodomyšlníků v počátcích krajské Ameriky*. *Studia Historica Brunensia* 57, 2010, č. 2, s. 45–67; Hanuš, Jiří (ed.): *Vznik státu jako proces sekularizace*. Diskuse nad studii Ernsta-Wolfganga Böckenfördeho. Brno 2006, 149 s.; Balík, Stanislav: *Tomáš Garrigue Masaryk a český antiklerikalismus*. *Kontexty – časopis o kultuře a společnosti* 4 (23), 2012, č. 4, s. 41–46; týž: *Kulturní boj v českých zemích a politický katolicismus*, in: *Teorie a praxe politického katolicismu 1870–2007*, ed.: P. Marek. Brno 2008, s. 79–92.

⁴ Srv.: Halas, František X.: *Sekularizace v Evropě od osvícenství po dnešek*, in: *Vznik státu jako proces sekularizace*. Diskuse nad studií Ernsta-Wolfganga Böckenfördeho, ed.: Jiří Hanuš. Brno 2006, s. 41–65, zde na s. 61; týž: *Sekularizace v Evropě a vztah mezi náboženstvím a společností v první československé republice*, in: *Společnost v přerodu. Češi ve 20. století*. *Sborník referátů z cyklické konference Demokracie 2000*. Praha 2000, s. 117–134, zde na s. 121; Malíř, Jiří: *Sekularizace a politika v „dlouhém“ 19. století*. In: *Sekularizace českých zemí v letech 1848–1914*, eds.: L. Fasora, J. Hanuš a J. Malíř. Brno 2007, s. 11–24, zde na s. 15.

tiklerikální hnutí spjata nejvíce s národně emancipačním bojem rodícího se českého národa v podunajské monarchii 19. století (podle tohoto hnutí zastával katolicismus v českých zemích údajně dynasticky loajalistický charakter) a s politickou praxí postupně se diferencující škály politických stran a hnutí v českých zemích ve druhé polovině 19. a v první třetině 20. století. Podstatou zpětné historiografické projekce a identifikace antiklerikalismu se stalo autorům didaktické rozdělení a rozčlenění tehdejší politické a kulturní scény, v čase přibližně jednoho století,⁵ na ultramontanistické a antiklerikální strany a politická hnutí, na jejichž konkrétních příkladech a jejich komparaci v čase (v souvislosti s politickými událostmi, vládními a legislativními opatřeními v Rakousko-Uhersku a se stavem samotné české společnosti) se autoři pokusili popsat avizovaný a dlouhou výzkumem opomíjený proces antiklerikalizace části politického spektra a české společnosti a doložit jeho podobu, působení i progresi. Podle autorů se ideový i praktický střet na politické scéně, mající svůj odraz i v jiných oblastech tehdejší české společnosti, projevoval exemplárně v platformě tzv. kulturních bojů,⁶ tedy v proměňujících se zápasech převážně „konzervativně katolických“ a na straně druhé „radikálně pokrokařských“ sil⁷ ve druhé polovině 19. a v první polovině 20. století, přičemž situace nebyla až tak jasně bipolární, jak by se mohlo z takové základní kategorizace jevit. Antiklerikalismus přitom lze v dobovém kontextu vnímat buď jako aktuální a modernizační trend, až evoluční proces, nahrazující stávající společenské a náboženské paradigma, také však může přetrvávat již jen jako specifický neaktuální mentální stereotyp, po opadnutí původní podmínkové konstelace. Autoři dále upozorňují, že v českých (potažmo československých) podmínkách patřil ke zvláštnostem antiklerikalismu důraz na národní minulost, rozvoj národních identit a na stále živé a v čase se proměňující atributy a symboly národní minulosti, jakými byli zejména Jan Hus a Jan Nepomucký.⁸ Poukázali však také na soudobé osobnosti spjaté s českým antiklerikálním hnutím, které se ještě za svého života a působení staly moderními národními symboly. Jejich skutečné antiklerikální smýšlení ale nebylo absolutní a v osobním sentimentu často zůstávali nadále nábožensky aktivními (např. T. G. Masaryk nebo zakladatel agrárního hnutí Alfons Štátný).⁹ Tím se dostáváme také k vyústění antiklerikálního hnutí, které mohlo být a zpravidla také bylo aktuálně politicky angažované (v rámci politického stranictví), nebo mohlo směřovat spíše k abstraktním a k historizujícím tématům, čímž se stávalo jakousi intelektuální výzvou. V takovém případě se častěji obracelo k problematickým nebo ke sporným atributům národní minulosti. Pochopení antiklerikalismu se však neobejde bez hlubšího studia moderních sekularizačních

⁵ Přibližně pro léta 1848–1938, s občasnými účelnými časovými přesahy.

⁶ Pojmosloví je odvozeno z paradigmatu německého výzkumu „kulturního boje“ (Kulturkampf), vztaženého na historicky probíhající boj mezi konfesijně protestantským Pruskem spolu s německými státy a římskokatolickou církví v letech 1871–1887, o politický a náboženský primát (státní náboženství) v sjednocujícím se Německu.

⁷ Podle autorů zejména radikální mladočeši, sociální demokraté a představitelé tzv. Volné myšlenky, také však nekatolické křesťanské komunity (zejména Církev československá a Církev československá evangelická). Ojedinele i jako proces uvnitř římskokatolické církve (střety ultramontanistů a kompromisům nakloněné Československé strany lidové apod.).

⁸ Bliže např.: Nodl, Martin: Spor o Husa a české katolické dějepiscectví přelomu 19. a 20. století. Dějiny – teorie – kritika 9, 2013, s. 209–220; Niklíček, Ladislav: Jan Nepomucký v české společnosti přelomu 19. a 20. století. DaS 15, 1993, č. 3, s. 12–17. – V této souvislosti je vhodné připomenout, jak výrazně byl Husův odkaz účelově dehonosován a politicky deformován pro dobové nacionální i antiklerikální cíle politické agitace.

⁹ K T. G. Masarykovi v tomto ohledu viz: Balík, Stanislav – Fasora, Lukáš – Hanuš, Jiří – Vlha, Marek: Český antiklerikalismus, s. 63–70. – Srv.: Neudorřlová-Lachmanová, Marie; T. G. Masaryk – obránce náboženství, kritik klerikalismu. In: Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780–1918). Ústí nad Labem 2010, s. 279–288; též: Masarykova obhajoba křesťanství. Studia Historica Brunensia 61, 2014, č. 2, s. 165–178; Balík, Stanislav: Tomáš Garrigue Masaryk a český antiklerikalismus. Kontexty – časopis o kultuře a společnosti 4 (23), 2012, č. 4, s. 41–46.

procesů¹⁰ a schopnosti vnímat antiklerikální procesy a trendy v celoevropském kontextu jako hnutí podmíněné rozvojem národních identit.¹¹ Stejně tak je nutnou podmínkou znalost politické, národnostní a konfesijní situace v podunajské monarchii a zvláštní utváření „spojení trůnu a oltáře“ v tomto středoevropském soustátí od konce 18. do začátku 20. století.¹² Zejména studium politického stranictví a rozvoje liberalismu v podmínkách podunajské monarchie po roce 1867 a v ČSR po roce 1918,¹³ patří k základním podmínkám osvětujícími vznik, význam a podobu antiklerikálního hnutí v Rakousko-Uhersku a jeho následnou progresi v Československu. I z těchto důvodů se autoři zabývali českým antiklerikalismem o něco důkladněji, než činil stávající historiografický výzkum.

Publikaci lze z hlediska autorského a koncepčního přístupu rozdělit do čtyř zásadních částí: první část je vstupním oddílem, pojednávajícím příčinu vlastního výzkumu, potřebu novelizace stávajících odborných postupů a nastíněním metody celkového zpracování autorů zvolené a pojednané problematiky.¹⁴ Druhá část představuje dobová kritéria, podmínky a výsledné projevy tehdejšího kulturního boje a zdroje, z kterých jsou i s odstupem času jasně identifikovatelné.¹⁵ Třetí část je praktickou mikrohistorickou sondou do zvolených dílčích lokalit k demonstraci a dokumentaci zjištěného kulturního boje, didakticky prezentovaného na různých, často navzájem odlišných místech zemí České koruny. Výsledky pak byly navzájem srovnány a byla z nich vyvozena a následně zobecňována postulátní zjištění, se současným nástinem specifik pojednaných lokalit.¹⁶ Čtvrtá část aplikuje zvolené téma a metodu na vzorky krajanských skupin v emigrantském prostředí a zkoumá podobu a divergenci tamějšího kulturního boje, jeho setrvačnost a divergenci v novém, postupně odnárodněném a často současně také v liberálním prostředí.¹⁷

Autoři přistoupili k diskurzu fenoménu antiklerikalismu neotřelým a v mnohém zcela inovativním způsobem. Jejich cílem bylo nejen český antiklerikalismus popsat a identifikovat v jeho základním historickém vývoji (ve vymezeném čase 1848–1938), ale najít také no-

¹⁰ K problematičkému vymezení pojmu a k paradigmatům výzkumu sekularismu: Hlavačka, Milan: Co všechno se skrývá pod termínem sekularizace? Krátká bilance pro historiky. *Moderní dějiny – časopis pro dějiny 19. a 20. století* 19, 2011, č. 2, s. 1–14; Kunštát, Miroslav: Sekularizační paradigma a moderní církevní a náboženské dějiny. In: *Sekularizace venkovského prostoru v 19. století*, eds.: L. Fasora, J. Hanuš a J. Malíř. Brno 2009, s. 13–31; Havelka, Miloš: Sekularizace a odkouzlení, kompenzace a integrace. K některým souvislostem procesu sekularizace v 19. století. *Tamtéž*, s. 33–45; Hanuš, Jiří: Sekularizace 1848–1914: badatelské problémy a současná situace. In: *Sekularizace českých zemí v letech 1848–1914*, eds.: L. Fasora – J. Hanuš – J. Malíř. Edice: *Quaestiones quodlibetates*, sv. 3. Brno 2007, s. 5–9; Šimsa, Martin: Sekularizace a náboženství v demokratickém diskurzu. In: *Mezi náboženstvím a politikou*, eds.: M. Hanyš – J. P. Arnason. Edice: *Scholia*, sv. 25. Praha 2016, s. 129–170.

¹¹ Z velkého množství relevantních textů doporučuji pro dané téma např. sumarizující studii: Soukupová, Blanka: *Moderní česká národní identita a její nejvýraznější součásti (90. léta 19. století až září 1938)*. In: *Střední Evropa na cestě do minulosti k budoucnosti*, ed. Antonie Doležalová. Praha 2014, s. 39–54.

¹² Viz Balík, Stanislav – Fasora, Lukáš – Hanuš, Jiří – Vlha, Marek: *Český antiklerikalismus*, s. 31–63.

¹³ Blíže např.: Broklová, Eva: *Československá demokracie. Politický systém ČSR 1918–1938*. Praha 1992, 168 s.; Malíř, Jiří – Marek, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004. Díl 1: 1861–1938*. Brno 2005, 1024 s.; Klimek, Antonín: *Strany a stranictví v meziválečném Československu*. In: *Společnost v přerodu. Češi ve 20. století. Sborník referátů z cyklické konference Demokracie 2000*. Praha 2000, s. 28–41; Fiala, Petr a kol.: *Český politický katolicismus 1848–2005*. Brno 2008, 536 s.; Marek, Pavel (ed.): *Politické programy českého politického katolicismu 1894–1938*. Praha 2012, 332 s.; Cibulka, Pavel (ed.): *Politické programy českých národních stran 1860–1890*. Praha 2000, 343 s.; Harna, Josef – Kučera, Martin (eds.): *Politické programy českých „pokrokových“ stran 1896–1920*. Praha 2010; Prokůp, Petr (ed.): *Politické programy Československé a Československé sociálně demokratické strany dělnické 1878–1948*. Praha 1999, 283 s.

¹⁴ Balík, Stanislav – Fasora, Lukáš – Hanuš, Jiří – Vlha, Marek: *Český antiklerikalismus*, kapitola „Realita a imaginace“, s. 26–87.

¹⁵ *Tamtéž*, kapitola „Mobilizační témata“, s. 88–167 (včetně stručného historického exkurzu k danému období).

¹⁶ *Tamtéž*, kapitola „Městské a venkovské sondy“, s. 168–314.

¹⁷ *Tamtéž*, kapitola „Od Evropy po Tichý oceán“, s. 315–381.

vá východiska výzkumu, povšimnout si méně dominantních oblastí bádání a poukázat na mezery nebo nešvary dosavadního výzkumu tohoto specifického fenoménu moderních národních dějin, který je významnou součástí politického stranictví 19. a 20. století. Antiklerikalismus definují autoři jednak z hlediska společenského myšlení a to jen velmi obecně jako „označení souhrnu postojů k různým aspektům společenského života“, s odvoláním se na problematičnost definování avizovaného pojmu,¹⁸ na jiném místě však neváhají téma definovat důkladněji, přičemž konstatují, že antiklerikalismus chápou pro potřebu vlastního výzkumu nikoliv jako pouhé proticírkevní hnutí, provázející národně emancipační procesy 19. století, ale jako „součást ambivalence moderny, která se vyznačuje střetem identit a proměnou životních orientací a mentalit“, přičemž je třeba mít na paměti, že zkoumané téma má své širší, celoevropské souvislosti.¹⁹ Modernitu fenoménu antiklerikalismu autoři dokládají skutečností, že se vždy aktuálně pokoušel vyrovnat se s proměnami tehdejší společnosti, měnit se a inovovat s vývojem a nabízet případné alternativy. V podmínkách mnohonárodnostního státu (podunajské monarchie) se antiklerikalismus projevoval jednak jako prostředek politického a ideového boje, jednak také jako politická a náboženská imaginace, na což se neprávem zapomíná.²⁰ Za hlavní vývojové mezníky antiklerikalismu považují autoři revoluční léta 1848–1849, v kterých modelově dominuje z hlediska zvolené problematiky proticírkevní kritika českého novináře a spisovatele Karla Havlíčka. Dalším milníkem jsou vládní liberální opatření šedesátých let 19. století, po kterých je antiklerikální boj v českých zemích stále více spjat s otázkou národní emancipace a státní svébytnosti českého národa, která je konceptuálně představena v historiografickém i politickém díle českého historiografa a liberálního politika Františka Palackého. Obraz antiklerikálního boje byl v té době podle autorů identifikovatelný především ve školství a v otázkách spjatých s výchovou a vzděláváním.²¹ V devadesátých letech byl antiklerikalismus podle autorů dotvořen a začal být veden zejména ze socialistického prostředí, z části sociální demokracie a z národně socialistického hnutí. V té době dosáhl kulturní boj svého vrcholu, který podle autorů dozníval v novém prostředí první československé republiky. Na zmírnění klerikálního tónu měla tehdy zásluhu, jak zdůraznili autoři, Československá strana lidová, vedená Janem Šrámkem. V tomto období se v antiklerikálním boji rozvíjí téma kremačního hnutí a sílí polemika ohledně možné rozluky manželství. Od dvacátých let 20. století dochází ke zklidnění antiklerikálního boje, který doznívá v následujícím desetiletí. Výsledkem totiž bylo poznání a smíření katolicismu s faktem, že již není a nebude jedinou ani dominantní společenskou silou, stejně jako zjištění pokrokářských politických stran, že vlivu katolicismu na společnost se nikdy zcela nezbaví.²² Podle autorů probíhal antiklerikální boj ve třech souběžně si rivalizujících diskurzích s ofenzivním nábojem: národně-emancipační liberální (ne-náboženský), dále socialistický a menšinový austrokatolicko-konzervativní včetně národně-katolického segmentu,²³ jak jsem již naznačil v úvodní části textu. Jejich skutečný podíl a důraz v kulturních bojích se však lišil region od regionu. Podle autorů tak lze tehdejší kulturní boj ve zpětné projekci číst i jako zápas národně-emancipačního centra (Prahy) s oblastmi s převahou národně-katolické orientace (Slovácko, Valašsko, jižní Čechy) nebo s oblastmi s převahou socialistické orientace (Kladensko, Hodonín, brněnská a pražská předměstí). Také však uvnitř klerikálních oblastí byl místně veden kulturní boj. Na druhé straně existovaly

¹⁸ Tamtéž, s. 382.

¹⁹ Tamtéž, s. 9.

²⁰ Tamtéž, s. 10.

²¹ „Byla to právě sféra školství, která dodala českému antiklerikalismu celospolečenské rozšíření, a to v několika mobilizačních vlnách. Každopádně se zdá, že to byl vliv v procesu vzdělávání [...], který dal antiklerikalismu vyrůst v hnutí, jež začalo udávat hlavní tón společenských debat“ (tamtéž, s. 383).

²² Tamtéž, s. 385.

²³ Terminologický obsah politického stranictví je dán paradigmatickým uchopením tématu (viz tamtéž, s. 386).

oblasti s vlašnou intenzitou kulturního boje, související buď s nevyhraněním daného regionu, nebo s jednoznačnou dominancí některého z diskurzů, či přímo s cíleným lokálním oportunismem k obecně nastavené situaci (příklad valašského Lidečka).

Důraz autoři položili na nejvýraznější projevy antiklerikálních názorů, metod a postupů, které byly obsaženy jednak ve vlastní stranické programatice, jednak byly součástí praktických kroků spjatých s politickým soupeřením stran a hnutí. Antiklerikalismus autoři studovali a komparovali především z jeho zaznamenaných a průkazných mobilizačních aktivit. Ty se nejvíce podepsaly na podobě tehdejšího politického stranictví (náboženská otázka v politických programech, její aktivizace v ideových a praktických střetech u jednotlivých stranických osobností), dále na tehdejší školství (včetně otázky výuky náboženství) a ve vývoji učitelského stavu (včetně dilematu pokračujícího působení kněží na školách), dále v občansko-právních záležitostech (sňatky, možnosti manželské rozluky, kremační hnutí, lidové misie, deklarativní ateismus, tzv. přechodové rituály aj.), ve sporech o pojetí a význam státních svátků (liturgický kalendář církevních svátků versus státní a národní svátky), také však v bojích o jednotlivé kostely (např. mezi římskokatolickou církví a reformovanými církvemi). Za projev antiklerikalismu lze však považovat i marginálnější spory na obecní úrovni, ke kterým patřilo rozhodnutí pojmenovat obecní ulici podle významných osobností,²⁴ dále vědomé rušení nedělního a svátečního klidu, spor o podobu obecních pomníků a mohyl,²⁵ o využití ochotnického divadla v obci nebo o kinematografický program kina,²⁶ případně o využití místního hostince, kulturního domu nebo o jmenování čestných občanů obce,²⁷ nebo o ideový význam sazených obecních stromků.²⁸ Také však pěstovaný legionářský kult, často spojený s drobnými antiklerikálními projevy.²⁹ Konečně, antiklerikalismus se odlišně modelově odrážel v centrálním (dominantním) prostředí velkoměst a v regionálním (lokálním) sociálním, kulturním a politickém prostředí, kde probíhal kulturní boj především na stránkách dobové žurnalistiky a prostřednictvím sociálně podmíněných společenských rituálů v obci. Autoři zdůraznili, že zatímco ve (velko)městském prostředí nabýval kulturní boj často výrazných protikatolických nebo přímo antiklerikálních forem, odpovídajících celospolečenské a obecně deklarované úrovni, na venkově bylo zpravidla cílem pouhé oslabení vlivu římskokatolické církve, nikoliv však jeho cílená dehonestační či případná eliminace náboženského citění.³⁰ V rámci těchto kategorií pak autoři sledují přibližně jedno století vývoje antiklerikálního hnutí v českých zemích, na příkladu výzkumu a srovnání několika konkrétních lokalit, pro které jsou dochované a průkazné dobové prameny k tomuto bádání. Rozdíl autoři samozřejmě zaznamenali mezi typicky městským a naopak periferním venkovským prostředím, dále podle socio-profesního a sociokulturního zaměření sledovaných aktérů a přirozeně podle demografického vývoje daných lokalit. Hlavními pramenými zdroji byly autorům tištěné prameny (dobová publicistika, příručky ke kulturnímu boji a k politickému stranictví), dále prameny archivní povahy (spisy okresních úřadů, spolková agenda v jednotlivých regionech) a místní (sekundární) zdroje dobových informací (školní a farní kroniky, agenda církevních konzistorií, včetně statistik).

Podle dochovaných materiálů se zdá, že maloměstská prostředí se silící liberální, antiklerikálně smýšlející vrstvou, představovala ideální jeviště pro antiklerikální boj, jak autoři zaznamenali především z obav a reakcí u představitelů tehdejší církevní správy. Do průkaz-

²⁴ Např. v případě Polné (tamtéž, s. 250).

²⁵ Např. v případě Bludova (tamtéž, s. 278).

²⁶ Např. v případě Bludova (tamtéž, s. 278).

²⁷ Např. v případě Žarošic (tamtéž, s. 290).

²⁸ Např. v případě Mikulovic u Pardubic. Jednalo se o návrh vysazení tzv. „Husových lip“ v roce 1914 (tamtéž, s. 310).

²⁹ V případě Mikulovic u Pardubic (tamtéž, s. 311–312).

³⁰ Viz tamtéž, s. 169.

ných mobilizačních antiklerikálních aktivit nejmórněji vstupovaly právé liberální síly, ačkoliv nejpropracovanější antiklerikální ideologii měli podle zjištění autorů spíše socialisté.³¹ Svá konkrétní zjištění z vybraných a výzkumu podrobených regionů a obcí, pak autoři předkládají čtenáři v jednotném formátu: nejprve charakteristiku místa výzkumu a nástínem případných paralel s jinými lokalitami, dále vylíčením aktérů a struktur tamějšího kulturního boje a konečně představují nastavený diskurz, který vychází ze zjištěných a v publikaci sumarizovaných výsledků pro každý výzkumem podrobený region.³² Předložené mikrohistorické analytické sondy do vybraných lokalit představují industrializovaná centra (velkoměsta), dále maloměsta s částečnou industrializací, periferní středisková městečka i ryze venkovské obce. Za významný poznatek autorů lze považovat též zjištění, že čím menší obec byla nebo se nacházela na územní periférii, tím více vzrůstal význam jejich aktivních jednotlivců, potenciálních nositelů kulturního boje, na úkor politického aktivismu a kulturního boje politických stran a hnutí.³³ Autoři přihlíželi v danou chvíli i k sekundárním, nicméně za jiných okolností bezesporu ke stejné důležitým hlediskům výzkumu: k pozici zkoumané lokality ve vztahu k rozvoji národně identitotvorné ideologie a s tím souvisejícímu etnickému prostředí lokality z hlediska možného národnostního zápasu mezi českým a německým obyvatelstvem. V případě převaHy německého etnického žilvu ve zkoumané lokalitě byl zpravidla zaznamenán slabší antiklerikální kulturní boj, než tomu bylo v dominantně české nebo v etnicky zcela homogenní (české) lokalitě.

Prvním modelovým příkladem velkoměsta bylo moravské Brno. Postavení katolické církve bylo sice ve městě tradiční a pevné, postrádalo však pastorační vliv na velkou část především příměstských obyvatel. Brno patřilo k výrazně liberálním a pluralitním obcím, se silným zastoupením německých a později také českých liberálních, nacionálně radikálních a křesťansko-sociálních i socialistických stran a hnutí. Kulturní boj s antiklerikálním obsahem byl do roku 1918 ovlivňován výrazným zastoupením německého obyvatelstva, liberálních politických sil a soustředěním se na nacionálně utvářená a příslušným způsobem ideologicky pojímaná témata. Ale i poté byl v tisku antiklerikální kurz, ve srovnání s Prahou, spíše marginálním tématem, který byl po dlouhou dobu výraznější doménou jen národních liberálů, později také sociálních demokratů (od roku 1907). V rámci antiklerikálního boje byl sice i tady veden typický zápas za osvojení Husova odkazu, byl však v moravském prostředí chápán s mnohými prvky cizorodosti, které odpovídaly kulturnímu kontextu husitismu v moravské tradici.³⁴ Osobní a skandalizační útoky vůči jednotlivcům v tisku, byly doprovázeny souběžnou polemikou k projektu moravské univerzity, která měla silnou podporu v pražském národně liberálním (antiklerikálním) prostředí a do jisté míry odrážela antiklerikální kurs, vedený vůči brněnské římskokatolické církevní správě. Antiklerikální boj na Brněnsku slábl již po roce 1930. Předcházelo mu symbolické smíření a prosazení tří státních svátků (z ideologické a programní lůhne tří navzájem nepřátelských politických táborů), naplňující do té doby část obsahu v tisku prezentovaného kulturního boje: Husovo výročí, Svátek práce a cyrilometodějské výročí.³⁵

Extrémním příkladem je naproti tomu Kladensko, považované za jedno z nejsilnějších center socialistů a levicových politických sil v ČSR vůbec. Tudiž zde převažoval antiklerikální boj socialistický (komunistický), na úkor liberálně orientovaného. Postavení římskokatolických sil bylo v daném regionu spíše marginální, a jak dokládají autoři, římskokatolická církev se na Kladensku „stavěla do role misionářů či přímo mučedníků na nepřátelském

³¹ Tamtéž, s. 12.

³² Autoři provedli výzkum a komparaci těchto obcí a přilehlých regionů: Brno, Kladensko, Tábořsko, Uherské Hradiště a Uherský Brod, Polná, Bludov, Žarošice, Lidečko, Mikulovice u Pardubic (blíže: tamtéž, s. 168–314).

³³ Tamtéž, s. 17.

³⁴ Tamtéž, s. 185.

³⁵ Tamtéž, s. 189.

teritoriu³⁶. Podobně však na tom byli v regionu také národně orientovaní liberálové. Proto byl také kulturní boj veden převážně ze strany socialistů a takřka zcela v otěžích jejich celospolečenských témat, bez výraznějšího zakotvení regionálních témat a bez silnějšího přihlednutí k církevní správě v regionu. Specifikem regionu byli také nositelé antiklerikálních výpadů: na rozdíl od ostatních oblastí, kde jimi byli zpravidla učitelé, levicoví intelektuálové a žurnalisté, jimi byla na Kladensku ponejvíce česká radikálně a anarchisticky orientovaná mládež a české dělnické (hornické) vrstvy, často již sami sebe prezentující jako silně národně orientované, ale současně jako úplné bezvěrce (tudíž pro ně nebylo zásadním nové a jinak tolik u liberálů oblíbené husovské téma). Naproti tomu německá menšina tvořila zpravidla střední nebo nižší střední třídu tamějšího obyvatelstva. Oporou antiklerikálnímu boji tak na Kladensku byli především sociální demokraté a po ultralevicové radikalizaci regionu v letech 1917–1921 zejména komunisté, bojující jak proti prvorepublikovému kapitalismu (liberálům), tak proti církevní správě v regionu a církvi v ČSR obecně (proti katolíkům i nově se prosazujícím reformovaným církvím).

Naproti tomu tábořský region patřil v Čechách spíše k baštám klerikálních sil, což bylo jednak dáno postavením církevní správy, jednak historickou a místně silnou náboženskou tradicí. Přesto se katolický tábor nacházel v přelomu století v defenzivě. Tudíž bylo snahou antiklerikálních sil v oblasti, které nebyly nijak výrazné (učitelstvo, členové Sokola, pokroková mládež, mladočeská žurnalistika, později pokrokářské hnutí), opřít svou kritiku o zdůrazňování husitských historických kořenů spjatých s regionem a o tradičně agrární ráz jihočeského venkova. Zvláštností regionu byl velmi nízký počet bezvěrců, současně však vzrůstající zájem o reformované církve, za současně silného postavení dominantních katolíků, což se začalo měnit až po roce 1921. Jistá setrvačnost regionu oproti jiným oblastem z hlediska kulturních antiklerikálních bojů, tak byla na Tábořsku jednoznačná. Jak napsali autoři, „údaje pro Tábořsko ve srovnání s celými Čechami budí dojem, jakoby se region přibližně do roku 1917 profiloval spíše plytkým, nedůsledným pokrokářstvím, drženým na uzdě neochotou místní maloměstské elity k čelnímu střetu se státem a jeho ideovým spojencem, římskokatolickou církví“³⁷. Dalším specifikem oblasti byla jasná hranice uvnitř národně liberálního tábora, rozděleného na mladočeskou a pokrokářskou část, což oslabovalo nejen jednotný tón antiklerikálního boje s církví, ale zejména tříštilo pokrokářské síly na každodenní střetávání s mladočeským konzervatismem a s oportunistem, také však na kritiku formálně slaveného a spíše pouhou tradicí udržovaného odkazu Jana Husa v regionu.

Jako modelový příklad silného klerikálního prostředí na moravském Slovácku, dostatečně vzdáleného výrazných center radikálních hnutí, byly využity Uherské Hradiště a Uherský Brod, kde se antiklerikální boj mezi dominantní katolickou hospodářskou elitou a mladočeskými intelektuály rozvíjel až po roce 1905 v souvislosti s nastolením české národní identity, proti původnímu vlivu stávajících německy hovořících elit a po roce 1921 v podstatě skončil jednoznačnou převahou katolických sil, které většinově podpořily národní myšlenku i státní emancipaci národa a to navzdory současně sílícímu levicovému hnutí. Antiklerikální boj (zejména mladočechů) zde kulminoval v letech 1911–1914 a 1918–1921. Nejsilnějšími oponenty katolickému bloku zde nakonec zůstali po roce 1918 především socialisté.

Lokalitou takřka postrádající antiklerikální kulturní boj byla naproti tomu Polná na česko-moravském pomezí. Do roku 1912 zde jednoznačně dominoval vliv katolické církve, teprve poté vzrůstal vliv levicových sil (sociální demokracie) a svobodomyšlných, což přechodně vrcholilo v letech 1918–1919. Do antiklerikálního boje se kromě levicových sil za-

³⁶ Tamtéž, s. 190.

³⁷ Tamtéž, s. 204.

pojila i nová Československá církev husitská, ale s menším úspěchem. Podpora katolické církvi v Polné, která se jevila být konfesijně homogenní, však byla často formální a nezřídka i vynucená okolnostmi: daná byla více formální historickou tradicí než upřímně vyznáváním věroučným zaujetím, jak se autorům podařilo zjistit. Pozoruhodné bylo, že aktéry antiklerikálního boje v obci byly převážně instituce (spolky a školy), nikoliv výrazné osobnosti regionu.

Prakticky etnicky česká lokalita Bludov se stala od konce 19. století národním centrem pro oblast převážně etnicky německé severní Moravy. Obec byla typická výrazným antiklerikálním bojem mezi katolíky (výrazní faráři, katolické podpůrné spolky) a pokrokáři (učitelé, živnostníci, příslušníci Sokola, někteří obecní starostové, levicové politické síly), a to přibližně od roku 1880. Antiklerikální boj byl veden zejména místním radikálním učitelstvem (výraznými jednotlivci), které se pokoušelo nabourat tradici církevních svátků a společenských rituálů (misie, pohřby, svatby, biřmování, nedělní svátky), stejně jako dominanci katolické církve v obci. Zdejší kulturní boj neměl, přes drobné oslabení katolických pozic, jednoznačného vítěze. Katolíci v obci si podrželi stálý vliv, který skončil teprve revolučními událostmi roku 1948.

Další lokalitou, kterou autoři modelově využili, byly slovácké Žarošice nedaleko Hodonína. Jednalo se takřka o etnicky českou zemědělskou obec, s vysokým počtem katolíků (97 procent), katolických obecních spolků a s vlivným postavením farářů. V důsledku toho vedli antiklerikální boj pouze jednotlivci, s malým a vždy jen s dočasným úspěchem, neboť vliv později založeného Sokola (1930) a hasičského spolku nebyl výrazný. Antiklerikalismus dokonce nezasáhl ani tamější školství, přes přítomnost několika učitelů bez vyznání (do roku 1935 navíc zcela chybí mezi žáky bezvěrci). Kulturní boj, vedený v relativně nicotných rozměrech, tak nijak nenarušil naprostou dominanci katolické církve v obci, která v ní řídila vše podstatně až do roku 1910, kdy se zrodila v obci pokrokářská hnutí. Nicméně, jejich vliv zůstal marginální a do roku 1928 nebyl zaznamenán výraznější antiklerikální boj, který by narušoval církevní dominanci. Pozoruhodné je, že katolický tábor se přitom nijak nepokoušel eliminovat ony slabé projevy alternativních názorů (antiklerikalismus), patrně vědom si své naprosté převahy. Na politickém kolbišti v obci spolu zápasili převážně lidovečtí a agrární politici, dominující a konkurující o něco slabším národním socialistům.

Valašská obec Lidečko nedaleko slovenských hranic patřila k velmi chudým lokalitám s téměř stoprocentním podílem katolíků v obci. Dominance katolické církve byla po celou inkriminovanou dobu jednoznačná, dokonce pokračovala i po únorovém převratu v r. 1948 (autoři zjistili, že v roce 1949 stále bylo v obci 99,9 procent obyvatel katolíky a později zde církevní sňatky i pohřby stále probíhaly, paradoxně za občasně účasti státních a samosprávných orgánů obce a složek Národní fronty, jako tomu bylo exemplárně v roce 1987!).³⁸ Bezvěrci v obci nebyli zaznamenáni dokonce do roku 1941 vůbec, což je takřka raritou. Stejně tak vliv tamější farnosti, která v některých počinech dokonce suplovala výkon samosprávných orgánů, ve srovnání s jinými obcemi. Kulturní antiklerikální boj, zahájený v Lidečku až v roce 1928, byl tak spíše formální a slabý, kterému navíc katolické zastoupení v obci úspěšně čelilo. Protikatolické tendence se sice objevily ve školství a v hasičském spolku, avšak bez přímých projevů kulturního boje. Z politického spektra v obci jednoznačně dominovala Československá strana lidová, zatímco levicové síly, např. sociální demokraté nebo komunisté, měly buď marginální zastoupení, nebo nebyli v obci v daném období zastoupeni vůbec.

Poslední modelovou obcí byly Mikulovice u Pardubic. Ryze česká, malá ves s naprostou převahou katolíků, byla převážně zemědělskou lokalitou. Podíl deklarovaných katolíků v obci klesal ve prospěch bezvěrců a evangelíků, nikoliv však v souvislosti s případnými pro-

³⁸ Blíže: tamtéž, s. 305–306.

jevy antiklerikalismu. Kulturní boj byl v obci veden jen slabě ze školského prostředí (1905) a nepočtenou Hospodářskou besedou, ojedinele i ze strany Církve československé (roku 1921), ovšem bez výraznější razance i následného vlivu na dění v obci.³⁹ Po roce 1930 v obci sílí levicová hnutí, ovšem bez výraznějšího kulturního boje, neboť politický katolicismus v obci nebyl výrazný, ani konfrontační. Podle autorů to byla především věroučná vřelost místních obyvatel, slabá iniciativa pokrokářských hnutí a výrazně pasivní počínání, z institucionálního hlediska jinak dominantní katolické církve v obci, co umožnilo vnitřní proměnu venkovské obce bez náležitých projevů antiklerikalismu.⁴⁰

Zajímavou sondu do krajaňských emigrantských center tvoří poslední kapitola publikace. Podle autorů měla emigrace v daném období tři zásadní příčiny: především to byly náboženské důvody (novodobé exulantství), dále vojensko-politický vývoj podunajské monarchie, příp. Rakouska-Uherska (útek před vojenskou povinností, z politických důvodů, kvůli pronásledování, útek před trestem odnětí svobody) a v neposlední řadě sociálně-ekonomické důvody. Kromě naprosté většiny dobrovolně emigrujících, však musíme uvažovat i o méně početné komunitě násilně vystěhovaných, a to buď do předem vytipovaných oblastí, nebo bez jednoznačného cílového určení. Jedná se tedy jak o typickou formu zahraniční emigrace, tak i o formu vnitřní migrace (v hranicích Rakouska-Uherska a později ČSR). Z hlediska socio-profesního odcházeli za hranice převážně chudší dělníci a drobní řemeslníci, případně rolníci z venkova. Nejprve jednotlivci nebo páry, od konce 19. století často celé rodiny nebo rodinné klany. Podle zjištění autorů odcházela v 19. století asi polovina migrantů do jiných částí Rakouska-Uherska (často ze Zalitavska), zbytek nejčastěji na východ do Volyně, nebo na západ do USA, později doplněné o další státy západní Evropy. V letech 1918–1924 následovala druhá vlna migrace, především sociálně-ekonomická (ze Slovenska a Podkarpatské Rusi) do USA, dále do Francie,⁴¹ Latinské Ameriky a Kanady. Faktorem, který pak migraci výrazně omezil, byla světová hospodářská krize let 1929–1933, vedoucí dokonce místy k zpětnému reemigračnímu pohybu.

Situaci v krajaňských komunitách ovlivňovaly místní katolické a protestantské misie a spolky a nezřídka též aktivity politicky orientovaných spolků a hnutí, navazujících na antiklerikální kulturní boj v původní vlasti. Duchovní spolky měly zejména podporovat etnickou a sociálně-ekonomickou soudržnost komunit a zajistit kontinuitu národní identity v emigrantských osadách, dbaly však i o udržení víry a uhájení původní konfese českých a slovenských osadníků, zejména v kulturním boji s bezvěrci nebo náboženskými odpadlíky. Autoři se pokusili o typologizaci migračních center a spíše z didaktických důvodů je rozdělili na přilehlá (Viedeň, Volyň, vesměs v rámci Rakouska-Uherska) a vzdálená (zahraniční). Nejvýznamnější emigrantská centra, vykazující kulturní antiklerikální boj, vznikla a rozvíjela se v USA. Zatímco starší emigrace a jejich krajaňské osady vykazovaly hlubší religiozitu, než ty pozdější, současně autoři došli ke zjištění, že záleželo i na tom, zda vznikaly v agrárních periferních oblastech nebo v industrializovaných městských centrech. Nejvýraznější odolnost vůči antiklerikálním výpadům přitom projevovali náboženští disidenti a to zejména v pruském Slezsku, dále v USA, Kanadě a Argentině, naproti tomu antiklerikálním tendencím snadno podléhaly průmyslové a hornické oblasti v západní Evropě, ale také některé oblasti v USA (tzv. svobodomyšlné hnutí), kde nezastupitelnou roli sehráli zejména formující osobnosti.

Autorům se nepochybně podařilo podle zvoleného přístupu a metodiky najít rozdíly v kulturních bojích na regionální úrovni, jak avizovali své cíle v úvodu své publikace a stejně

³⁹ Nositelem kulturního boje byl prakticky jediný člověk, místní učitel a kronikář, pozdější ředitel obecní školy.

⁴⁰ Autoři trefně píší o tamějším poklidném katolicismu jako o „občanském náboženství“ v obci a jako o víře, spojené s mírným českým nacionalismem (tamtéž, s. 314).

⁴¹ K významnému fenoménu tzv. českých krajaňských kolonií ve Francii přehledně: Namont, Jean-Philippe: Československá Kolonie. Dějiny české a slovenské emigrace ve Francii (1914–1940). Praha 2015, 564 s.

tak věrohodně interpretovat rozdíly, které v otázce a působení antiklerikalismu existovaly na pozadí rozdílného vývoje Čech a sousední Moravy. Podle jejich názoru však pro výzkum kulturního antiklerikálního boje není potencionální (historická) hranice mezi Čechami a Moravou až tak zásadní, neboť významnější rozdíly zaznamenali až na nejnižší (regionální) úrovni, komparací zkoumaných měst a venkovských obcí, které logicky reflektovaly převážně známé jevy, vyplývající z výzkumu rozdílností mezi centrem a periferií.

Nz zcela snadné bylo pro autory vyrovnat se s dosavadním nesoustavným bádáním v dané problematice, zejména v absenci hlubšího dosavadního výzkumu k náboženskému vývoji mikrohistorickou optikou (bádáním v jednotlivých regionech a obcích), dále v nedostatečném biografickém zpracování významných osobností, spjatých s kulturním bojem i s četnými limity dosavadního bádání k projevům antiklerikalismu v krajaňských vystěhovaleckých komunitách (emigrantská centra podle jednotlivých oblastí nebo států). Chybí také důkladnější komparace náboženského vývoje v těchto komunitách.⁴² Je jen škoda, že se autoři nevěnovali kupříkladu také německému antiklerikálnímu hnutí v českých zemích v rámci Rakousko-Uherska a po roce 1918 v pohraničních (sudetských) oblastech ČSR s německou menšinou, jeho možným paralelám k jazykově českému prostředí, eventuálně rozdílům v komparaci s předválečným (do r. 1914) a poválečným antiklerikalismem českým, dále otázce možného propojení německé (sudetské – iredentistické) národní a náboženské identity, případně otázky německých mládežnických spolků a dalších angažovaných aktivit. S tím souvisí i rezignace autorů na objasnění politického stranicví v „německých“ pohraničních oblastech ČSR v inkriminovaném období, přestože k danému tématu již existuje řada podnětných publikací a studií, které nejsou autorům publikace neznámé.⁴³ Stejně tak se autoři možná zbytečně vyhnuli poněkud problematickému fenoménu židovské identity, její občanské i náboženské emancipaci v podunajské monarchii, podpořené legislativní úpravou (otázka židovské konfese, postavení ghett, možnosti osobní seberealizace, otázka konfesního (židovského) školství, asimilační hnutí, emigrace apod.), i průběžným vlnám antisemitismu v 19. a poč. 20. století, které nezřídka souvisely s antiklerikalismem, nebo naopak s antisekularizačním pnutím zejména v (ultramontanistickém) římskokatolickém táboře. Zde mám na mysli nikoliv prvoplánově etnicky motivovanou nenávisť, související s represivními násilnými výkřiky typu Hilsneriády konce 19. století, nebo s nárůstem štvavého antisemitismu podmněného prudkou nacionalizací Evropy po první světové válce, nýbrž onen potencionální konkurenční zápas (kulturní boj) mezi konfesními centry židovské obce a římskokatolickou, případně nekatolickými církvemi, s křesťansko-sociální politickou platformou či s pokrokařským hnutím apod.⁴⁴ Z publikace není příliš patrné, zda taková podoba kulturního boje probíhala, např. na pozadí antiklerikálního zápasu a pokud ano, jakou měla ideovou i formální podobu a důsledek, případně jak se teritoriálně měnil a odlišoval ve vymezeném časovém období. Tím spíše, že takový výzkum

⁴² K problematice českého vystěhovalectví v obecnější rovině, zejm.: Vaculík, Jaroslav: Češi v cizině 1850–1938. Brno 2007, 209 s.; Doubek, Vratislav: Česká politika a (východní) vystěhovalectví 1848–1922. Praha 2012, 136 s.

⁴³ Např.: Malíř, Jiří: Německý katolický politický tábor na Moravě v letech 1848–1914. Časopis Matice moravské 116, 1997, č. 1, s. 201–215; Kaiserová, Kristina: Konfesní myšlení českých Němců v 19. a počátkem 20. století. Úvaly u Prahy 2003, 200 s.; táž: Hledání centra. Vědecké a vzdělávací instituce Němců v Čechách v 19. a v první polovině 20. století. Praha 2011, 448 s., Šebek, Jaroslav: Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu. Brno 2006, 336 s.; Cibulka, Pavel: Německé politické strany na Moravě (1890–1918). Ideje – Programy – Osobnosti. Praha 2012, 448 s.; Langhans, Daniel: Der Reichsbund der deutschen katholischen Jugend in der Tschechoslowakei 1918–1938. Bonn 1990, 395 s.

⁴⁴ Tak jak na to exemplárně poukázal na příkladu znojemské křesťansko-sociální platformy Martin Markel (Markel, Martin: Počátky křesťansko-sociálního hnutí na jižní Moravě, in: Sekularizace českých zemí v letech 1848–1914, eds.: L. Fasora, J. Hanuš a J. Malíř. Brno 2007, s. 25–34).

v souvislosti se studiem národních identit, vývoje sekularizačních procesů a emigračních vln již (nejen) v českém prostředí probíhá.⁴⁵

Navzdory tomu se autorům nepochybně podařilo alespoň částečně zacelit dosavadní handicap přehlížení fenoménu „českého antiklerikalismu“, poukazem na určité jeho tendence, projevy a dobové přístupy, předložit čtenáři současnou, mírně inovovanou koncepci bádání, seznámit ho s nastaveným paradigmatem výzkumu a doložit ho výsledky mikrohistorických sond v konkrétních, modelově zvolených českých a moravských lokalitách pro vymezené období. Svá zjištění pak vtělili do bilančních a statistických výsledků k nástinu možných podob a důsledků fenoménu antiklerikálního kulturního boje v českém prostředí druhé poloviny 19. a první poloviny 20. století. Vynikající dojem z předkládané publikace tak poněkud narušují jen občasné překlepy a jazykové chyby, které však nemusíme nutně klást za vinu autorům. Učiněných chyb není naštěstí mnoho,⁴⁶ aby nějakým zásadnějším způsobem diskvalifikovaly celkový přínos předkládané publikace k pojednanému tématu, jejíž stěžejní část podle mého názoru tkví zejména v nástinu metodologického přístupu v úvodu a v ústřední komparační části, v níž jsou představeny a zhodnoceny výsledky z provedených mikrohistorických sond a analýz.

Richard Mahel

Balík, Stanislav – Fasora, Lukáš – Hanuš, Jiří – Vlha, Marek: Český antiklerikalismus. Zdroje, témata a podoba českého antiklerikalismu v letech 1848–1938, Argo, Praha 2015, 490 s. + 8 nestr. příloh, edice: Historické myšlení, sv. 69.

⁴⁵ Např.: Čapková, Kateřina: Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách, 1918–1938. Praha 2005, 360 s.; Hahn, Fred: Jews from the Bohemian Lands in the United States, 1848–1938. In: Grossbritannien, die USA und die böhmischen Länder 1848–1938, eds.: E. Schmidt-Hartmann – S. B. Winters. München 1991, s. 31–45; Kieval, Hillel J.: Formování českého židovstva. Národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870–1918. Praha – Litomyšl 2011, 400 s.; Kestenbergladstein, Ruth: Identifikation der Prager Juden vor und während der Assimilation, in: Die Juden in den böhmischen Ländern, ed.: Ferdinand Seibt. München 1983, s. 161–197; Lhotová, Markéta: Asimilace nebo nacionalizace – základní dilema židovských komunit v druhé polovině 19. století a jeho odraz ve spolkovém životě. In: Nacionalizace společnosti v Čechách 1848–1914, eds.: K. Kaiserová a J. Rak. Ústí nad Labem 2008, s. 418–449; Frankl, Michal: „Emancipace od židů“. Český antisemitismus na konci 19. století. Praha 2008, 408 s.; Krejčová, Helena – Míšková, Alena: Poznámky k otázce antisemitismu v českých zemích na konci 19. století. In: Emancipácia Židov – antisemitismus – prenasledovanie v Nemecku, Rakúsku-Uhersku, v českých zemích a na Slovensku, eds.: J. K. Hoensch, S. Biman a L. Lipták. Bratislava 1999, s. 45–71.

⁴⁶ Např. na s. 228, 230, 258, 274, výčet však není konečný.

DAVID FABER: MNICHOV. KRIZE APPEASEMENTU 1938

Publikace Davida Fabera, v anglickém originále vydaná již v roce 2009,¹ ve svém názvu předepisuje, že ústředním motivem celého díla budou události spjaté s britskou politikou a s mnichovskou konferencí z konce září roku 1938. Tedy téma, které na sklonku třicátých let 20. století ovlivnilo podobu a vývoj celé střední Evropy. Pro československé dějiny to byla bezesporu událost zcela mimořádná, spočívající v náhlé bezmoci tehdejší československé vlády proti ní účinně zasáhnout i v tragičnosti důsledků, do nichž byla nakonec v diplomatické izolaci roku 1938 uvržena. Mnichovská konference ve svých důsledcích znamenala pro předválečné Československo, na konferenci přizvané v nelichotivé pozici in margine, ztrátu třiceti procent původního území s téměř pěti miliony obyvatel, velké části tehdejšího domácího průmyslu a surovinových zdrojů a ztrátu prakticky celého obranného prstence nedokončeného pevnostního systému, vybudovaného proti možné agresi sousední Hitlerovy německé říše, která se tak požadovaného území zmocnila ad gustum jiným způsobem. Jedná se tedy o událost, která je silně spjata s československými dějinami, ovšem ve výrazně evropském kontextu, bezprostředně předcházejícímu druhé světové válce.

Na autorův v publikaci soustředěný zájem na dějiny moderní britské politiky v dobovém evropském kontextu bychom neměli pohlížet jako na náhodný zřetel nebo ryze ojedinelý sentiment. David Faber se dlouhodobě zajímá o soudobou i současnou britskou politickou scénu, téměř jedno desetiletí působil jako poslanec britské Konzervativní strany (Conservative Party) za město Westbury v britském parlamentu (Parliament of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland) a kromě toho je vnukem bývalého britského ministerského předsedy Harolda Macmillana (1894–1986), známého jako nekompromisního a pragmatického představitele britských konzervativců, s neprehlédnutelnou politickou předzřívkou „Supermac“. Faberova obsáhlá publikace vyšla na britském knižním trhu kvůli mimořádnému zájmu čtenářů dokonce ve dvou vydáních: dotisk sice s poněkud pozměněným názvem i přebalem knihy, ale s jinak naprosto identickým obsahem.²

Předkládaná publikace ve skutečnosti není výlučně zaměřena na průběh a výsledky mnichovské konference z roku 1938, jak by se mohlo jevit z avizovaného názvu publikace, přestože i tak jí byla věnována dostatečná pozornost.³ Daleko více se soustředí na bezprecedentní rys, který ji nedílně doprovázel a v jistém smyslu také výrazně katalyzoval. Tím byla tehdejší anglosaská politika appeasementu, s neskrývaným patosem parafrázovaná britským lordem Halifaxem, tehdejším předním zastáncem avizované diplomacie, jako „politika hojení ran a napravování legitimních křivd“⁴ jinak v diplomacii přilehavě označovaná jako „peacefull changes“.⁵ Nebyla však výlučnou záležitostí pouze Velké Británie na konci třicátých let 20. století. Naopak je třeba poznamenat, že se promítala do politických jednání a činů také dalších evropských zemí a to již ve dvacátých a třicátých letech

¹ Faber, David: *Munich. The 1938 Appeasement Crisis*. London 2009.

² Týž: *Munich 1938. Appeasement and World War II*. London 2009.

³ K situaci v ČR v roce 1938 ve světle britské politiky: Faber, D.: *Munich*, s. 151–372, k samé Mnichovské konferenci z konce září 1938 (v téměř stenografickém pohledu na průběh jednání): tamtéž, s. 373–416.

⁴ Tamtéž, s. 324.

⁵ Blíže: Parker, Robert A. C.: *Chamberlain and Appeasement. British Policy and the Coming of the Second World War*. London 1993.

20. století,⁶ nehledě k tomu, že egoisticky a velmocensky laděná zahraniční politika Velké Británie dráždila české politiky již při jednáních v Paříži.⁷ Faber se ve své obsáhlé publikaci zaměřil na jednu ze závěrečných fází působení tohoto evropského přístupu k praktické politice, kterou byl právě rok 1938, poslední rok před světovou válkou, která tento přístup de facto pohřbila a současně usvědčila z nepraktičnosti, politického sobectví a z přežívající adorace kolonialismu. Autor tudíž při svém výzkumu nazírá na pohnutý rok 1938, který musíme považovat z hlediska následného válečného konfliktu za klíčový, pokud možno touto tehdejší optikou a za hojné citace dobového diplomatického materiálu. Předkládaný obsah má tak převážně událostní charakter, ačkoliv bychom spíše čekali analytický nebo bilanční přístup. Faber však zpracoval předkládané téma osobitým způsobem důvodně, aby bylo čtenáři patrné, jak se takový přístup v reálné politice projevoval, jaká měl východiska, postupy i praktické cíle, stejně jako se pokusil naznačit, se znalostí následných událostí (které tehdejší politici mohli i nemuseli předvídat), do jaké míry odpovídaly výsledky takové politiky původním představám a zamýšleným cílům. Autorem zvolený a představený rok 1938, spjatý v evropských dějinách nedílně s mnichovskou konferencí, byl tak více než exemplárním a ilustrativním případem k podání charakteristiky politiky appeasementu i k jejímu celkovému vyhodnocení a pochopení.

I z tohoto důvodu musíme předem rezignovat na souvislý popis politických událostí vedoucích k mnichovské konferenci, stejně jako na podrobnější výčet jejích důsledků, neboť o systematický nástin této dějinné události autorovi nešlo. Konečnicou, tomu byla věnována již velká část evropské historiografie, pochopitelně také domácí.⁸ Středobodem autorova přístupu zůstala britská politika appeasementu, bujně a všestranně v knize představená využitím dochované diplomatické korespondence a informačních relací, v období přibližně let 1936–1938, s vyvrcholemím v červenci, srpnu a září roku 1938, místy doplněná německou a francouzskou diplomatickou poštou.⁹ Českého čtenáře tak musíme předem zklamat, pokud by v knize hledal východiska a postupy tehdejší československé politiky. Až na drobné výjimky (několik ojedinělých citací či zmínek z vybraných relací velvyslance ve Velké Británii Jana Masaryka, legačního rady Huberta Masaříka či vyslance v Berlíně Vojtěcha Mastného) zde vůbec není československá diplomacie zastoupena ani zmiňována, ani konfrontová-

⁶ Stačí vzpomenout italskou vojenskou intervenci ve východoafrické Habeši a nepochopitelně opatrný, až opatrný postoj Společnosti národů k agresi, stejně jako protekcionistický postup při řešení konfliktu ze strany tehdejších evropských supervelmocí, doložitelný zejména v případě Francie a Velké Británie. K tomu bylo nutné připočíst nedůvěru, vyplývající z členství Sovětského svazu ve Společnosti národů i stále silnější obavy z možné realizace proklamativních expanzivních plánů Německa a Itálie ve střední a jihovýchodní Evropě.

⁷ Blíže: Doubek, Vratislav: Česká politika mezi periferií a centrem (1890–1945). In: *Identita v českých zemích 19. a 20. století. Hledání a proměny*, ed.: Rudolf Kučera. Praha 2012, s. 27–42; Dejmek, Jindřich: *Neaplněná naděje. Politické a diplomatické vztahy Československa a Velké Británie (1918–1938)*. Praha 2003, zejm. s. 15–39; též a kol. (eds.): *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920*, sv. 1–2. Praha 2001. Blíže k britské velmocenské politice např.: Fox, Ralph: *The Colonial Policy of British Imperialism*. Oxford 2008.

⁸ Z domácí historiografické produkce je třeba vyzdvihnout soustředěné badání Ladislava Deáka, Valeriána Bystrického, Eduarda Kubů, Roberta Kvačka, Bořivoje Čelovského, Jana Němečka, Jana Kuklika a především Jindřicha Dejmků, které se kromě otázek spjatých se samotnou mnichovskou konferencí a jejími důsledky, významně zabývá také politicko-diplomatickými vztahy třicátých let mezi tehdejšími zeměmi střední Evropy, Velké Británie, Francie, Itálie a SSSR. – Blíže k historiografickému zpracování tématu, s přihlídnutím k appeasementu: Dejmek, Jindřich: *Britský appeasement. Bilance půlstoletí trvající historiografické diskuse*. ČČH 98, 2000, č. 1, s. 130–142; též: *Historiografie československé zahraniční politiky a diplomacie 1918–1948. Bilance poslední dekády (1997/98–2007)*. In: *Reflexe dějin Československa 1918–1948 v historiografii na počátku 3. tisíciletí*, ed. Jan Němeček. Praha 2008, s. 27–65; Kvaček, Robert: *Glosy o Mnichovu v historiografii*. In: *Mnichovská dohoda. Cesta k destrukci demokracie v Evropě*, ed.: Jan Němeček. Praha 2004, s. 243–251; Perman, Tomáš: *Příspěvek k historiografické diskusi o politice appeasementu v anglicky psané odborné literatuře*. In: *The Twentieth Century. Dvacáté století*. Praha 2005, s. 343–371.

⁹ Především v korespondenci N. Chamberlaina, N. Hendersona, E. Wooda Halifaxera, R. Vansittarta a A. Edena. Ve Francii našel appeasement své plné uplatnění nástupem vlády Édouarda Daladierova v dubnu roku 1938.

na s britskou a francouzskou politikou, což se může jevit jako překvapující, pokud si autor jako jedno z východisek vybral právě mnichovskou konferenci z roku 1938, s nedozírnými důsledky pro tehdejší československý stát, i vzhledem ke skutečnosti, že Velká Británie a Francie představovaly pro tehdejší Československo nejdůležitější smluvní evropské partnery i garanty jeho právní existence.¹⁰

Autor svůj rozsáhlý text, sledující v přísně chronologickém sledu vývoj a divergenci britské vládní politiky ve vztahu k Německu a Itálii v letech 1936–1938, rozdělil do čtrnácti kapitol, podle odvíjejících se fází britské politiky appeasementu k evropským událostem, s přihlédnutím k vývoji v samotném Německu. Hlavními autorovými tématy avizovaného roku 1938 (s časovými přesahy zpět do minulosti až k roku 1936), jsou předválečné působení britské a francouzské diplomacie na půdě Německa (na příkladech velvyslanců André François-Ponceta a sira Nevila Hendersona a diplomata britského ministerstva zahraničí Edwarda F. Wooda, lorda Halifaxe),¹¹ armádní čistky v Německu (na příkladech polního maršála Wernera svobodného pána von Blomberg a generálplukovníka barona Wernera von Fritsche),¹² manévrování britské diplomacie ve vztahu k Německu a k tradičním spojencům (na příkladu rozdílných koncepcí uvnitř kabinetu: ministra zahraničí Anthonyho Edena a ministerského předsedy Nevilla Chamberlaina),¹³ diplomatický nátlak Německa na připojení Rakouska a postoj britské diplomacie k anšlusu,¹⁴ situace v Československu v roce 1938 (včetně mise lorda Waltera Runcimana),¹⁵ německý nátlak na odstoupení československého pohraničí s německým obyvatelstvem a postoje britských politiků,¹⁶ Chamberlainovo jednání s A. Hitlerem s cílem zachovat evropský mír obětováním Československa¹⁷ a cesta k mnichovské konferenci, včetně giorno fatale bez účasti Československa.¹⁸ Text knihy končí stručným nástinem některých důsledků konference a okupací zbytku Československa německou armádou v březnu roku 1939, jako tragického a symbolického důsledku uplatňované britské politiky appeasementu v Evropě.

Autorem představená politika appeasementu, jím příznačně nazvaná „kyvadlovou demokracií“¹⁹ kladla důraz na několik prvků v tehdejší britské politice, které podle autora o jejím obsahu a vývoji nejlépe svědčí. Jednak to byl tehdejší zápas uvnitř britské politiky o uhájení jednotného státního zájmu a zachování velmocenského postavení Velké Británie ve světě, dále sílící konflikt kabinetu ministerského předsedy Nevilla Chamberlaina s opozicí ve vlád-

¹⁰ V soupisu použitých pramenů a literatury najdeme pouze dvě (!) české stopy k tehdejšímu událostem, a to anglicky představené memoáry Huberta Ripky k mnichovské události (Munich. Before and After), vydané v roce 1939 (viz s. 490) a osobní memoáry Jana Masaryka, vydané ve Velké Británii v roce 1951 (s. 486). Příjemnějším bych očekával využití alespoň bilančních prací prezidenta E. Beneše k tehdejšímu předválečným událostem a postřehy tehdejších diplomatů Karla Lisického, Vojtěcha Mastného, Huberta Masaříka a Kamila Krofity (Beneš, Edvard: *Boj o mír a bezpečnost státu. Československá zahraniční politika v projevech ministra dra. E. Beneše. Praha 1934; týž: Mnichovské dny. Paměti. 2. vyd. Londýn 1958 (Doklady a rozpravy sv. 22–23); Lisický, Karel: Československá cesta do Mnichova, díly 1–3. Londýn 1954–1956; Mastný, Vojtěch: Vzpomínky diplomata, eds.: E. Kubů, P. Luňák a O. Novák. Praha 1997; Masařík, Hubert: V proměnách Evropy. Paměti československého diplomata. Praha 2002; Krofta, Kamil: Z dob naší první republiky. Praha 1939; týž: Die Tsechoslowakei und die Kleine Entente in der heutigen europäischen Politik. Exposé d. Ausenministers. Prag 1937 (Tsechoslowakische Quellen und Dokumente, Nr. 22).*

¹¹ Faber, D.: Munich, s. 17–49 („Hitler cití příležitost“).

¹² Tamtéž, s. 51–77 („Skandál v Berlíně“).

¹³ Tamtéž, s. 79–104 („Poslední slabá šance“).

¹⁴ Tamtéž, s. 105–137 („Podezřelá pauza“), s. 139–165 („Jarní bouřka“).

¹⁵ Tamtéž, s. 167–194 („Květnová krize“), s. 195–222 („Vzdálená země“).

¹⁶ Tamtéž, s. 223–241 („Československo osamoceno“), s. 243–261 („Uprostřed válečného řevu“), s. 263–286 („Na ostří nože“).

¹⁷ Tamtéž, s. 287–312 („Meč nový a ostřejší“), s. 313–340 („Na břehu Rýna“).

¹⁸ Tamtéž, s. 341–372 („Zachovejte klid a kopejte“), s. 373–405 („Létající posel míru“), s. 407–416 („Tasení meče“).

¹⁹ Tamtéž, s. 323.

ních, opozičně politických i v armádních kruzích (poslanec Winston Churchill, ministr zahraničí Anthony Eden, První lord admirality Duff Cooper, do jisté míry i státní podsekretář pro zahraniční záležitosti sir Robert Vansittart), který měl jednak stranické příčiny, jednak byl bojem o novou zahraničně politickou tvář Velké Británie vůči evropským partnerům. Dále se jednalo o reminiscence ohlasu britské politiky v Itálii a zejména v Německu (především o zpětnou reakci, ve snaze Chamberlainova kabinetu co nejdříve regenerovat britsko-německou dohodu o spolupráci a vzájemném porozumění), což se nepřímo odrazilo podle autora nejen v jednáních N. Chamberlaina s Adolfem Hitlerem v Berchtesgadenu, Bad Godesbergu a v Mnichově, kde byl přítomen také zástupce italské vlády nebo přímo Benito Mussolini, ale již při obětování Rakouska v březnu 1938 pro zachování britských politických i koloniálních zájmů.²⁰

Autorova jemná kritika směřuje především do dvou oblastí tehdejší britské politiky a děje se tak prostřednictvím účelného výběru a citací z diplomatického materiálu. Jednak k jednání samotného ministerského předsedy Chamberlaina, který se pokusil soustředit do svých rukou i kompetence jiných vládních ministrů, zejména v zahraničněpolitických otázkách, což se projevilo při jeho častých separátních jednáních s Itálií a Německem – autorem je proto příznačně karikován jako „létající posel míru“,²¹ jednak s tím souvisí i druhá oblast autorské kritiky, směřující k povaze a charakteru samotné Chamberlainovy osobnosti. Podle autora nebylo snadné s ním vyjít, tím méně diskutovat, navíc do svého vládního působení a rozhodování promítal často neukrotitelné osobní ambice, stranické cíle a stále častější osobní animozity s některými členy vládního kabinetu.²² Na straně druhé má pochopení pro Chamberlainovu snahu zabránit za každou cenu válce v Evropě, zejména při neznalosti následného vývoje, ačkoliv ho podle autora mohl alespoň v zásadních konturách předvídat (jak ho rámcově predikovali Churchill nebo Cooper). Podle všeho se zdá (zejména s ohledem na dochovanou Chamberlainovu osobní korespondenci), že si ve skutečnosti ministerský předseda zachovával dvojí postoj k tehdejšímu údolstom: oficiální, reálně vládní, který se opíral o tvrdošjně prosazované prvky britského appeasementu a dále osobní, jakýsi vnitřní a současně skrývaný sentiment, který v časech občasně osobní dezi-luze či naopak mimořádného úspěchu, měl ve zvyku ventilovat v soukromé korespondenci své manželce. V dopisech tak často můžeme narazit na názor, který byl in contradictio s jím oficiálně vedenou britskou politikou. Autor však už nijak nevysvětluje, proč se tak dělo, kterých údolstostí se to zejména týkalo a v jak velké míře se jeho reálné politické kroky rozcházejí s jeho osobním smýšlením.

Odsoudit tehdejší britskou politiku appeasementu ad limine není ani s odstupem času a při znalosti následků, které přinesla, jednoduchou záležitostí. Neučinil tak ani autor, byť v mnoha ohledech naznačil její nepraktičnost, ba i její škodlivost na příkladu obětovaného Československa v roce 1938. Naše možné kategorické odsouzení appeasementu, vycházející především z morálního a etického pohledu na katastrofální důsledky mnichovské konference, je v tomto ohledu jistě správné a žádoucí, nicméně vztáhnout takový kategorický soud i na tehdejší aktéry britské politiky by jistě nebylo adekvátní. Plné odsouzení jejich jednání by bylo především předjímáním situace, která měla teprve nastat a o které měli bohužel mnozí jiné, značně zkresené představy. Byli navíc svázáni diplomatickou tradicí a povinností sloužit své zemi, tedy britským státním zájmům, které tak byly přirozeně nadřazené zájmům jiných zemí. Vycházejíce navíc ze syrové zkušenosti první světové války a vědomí si jejich následků, usilovali všemi možnostmi o to, aby zabránili novému možnému evropskému konfliktu, a to za každou cenu. Že situaci nakonec neodhadli správně a nechali se

²⁰ Blíže: tamtéž, na s. 105–150, zejm. na s. 117–121.

²¹ Tamtéž, s. 373.

²² Vedoucí např. k rezignaci britského ministra zahraničí Anthonyho Edena dne 20. února 1938.

ukolébat hluchými prohlášeními a planými zárukami z německé strany, si uvědomili mnozí z nich již o rok později, kdy světový konflikt naplno vypukl. Důsledkem byla mimo jiné i personální obměna britského kabinetu v roce 1940, v němž nyní zasedli kritici a odpůrci politiky appeasementu, v čele s Winstonem Churchillem.

Přínos publikace tak v prvé řadě spočívá ve snesení a využití velkého množství dobového diplomatického materiálu, z kterého lze do určité míry tehdejší události zajímavě rekonstruovat, ale ad secundum také pochopit pohnutky a mocenské zájmy tehdejších politických kruhů, zastupujících vybrané evropské velmoci, především samotnou Velkou Británii. Z využitého materiálu se také zdá (a je otázka, zda to bylo účelem), že strůjcem a garantem britské politiky appeasementu byl ve třicátých letech 20. století především sám ministerský předseda Neville Chamberlain, jemuž vycházela v tomto ohledu vstříc většina vládního kabinetu, část poslanecké sněmovny a také královská rodina Jiřího VI. z Windsoru. Podle jejich mínění bylo zapotřebí vést účinnou a vlivnou smířovací politiku (appeasement), pokud Evropě hrozí jakýkoliv válečný konflikt. Platilo to zejména pro agresivní a proklamované cíle italské a německé politiky, neboť oba státy se cítily být poníženy Versailleským poválečným uspořádáním Evropy z let 1918–1920. Stejně tak, pokud by docházelo přímo k ohrožení britských zájmů. Na straně druhé, z obsahu publikace jednoznačně vyplývá, že doznívající prizma první světové války a důsledná snaha o její neopakování, což lze považovat za úhelné dogma politiky appeasementu, dovedlo paradoxně Evropu k nové světové válce. Tak by se dal stručně vyjádřit mezi řádky umístěný autorův vzkaz pozornému čtenáři. Skutečně jen mezi řádky, neboť sám autor do představené publikace interpretačně příliš nezasáhl. Platí to jak při charakteristice Chamberlainovy osobnosti,²³ tak při popisu britské politiky jako celku v inkriminovaném období. Pokud autor prezentuje kritický názor, tak zpravidla jen prostřednictvím a z pera Chamberlainových současníků, nebo přejímá již obecně známý a publikovaný názor jiných historiků, takže není úplně jasné, zda využil takové citace pro prezentaci opatrně vysloveného názoru (zaujal osobní postoj), nebo jen předkládá dobovou citaci pro celkové dokreslení tehdejší, konkrétně představené situace.

A to je podle mého názoru největší otazník celé publikace: absence autorské interpretační prezentace. Faberova publikace totiž působí spíše jako promyšlený výtah z edičního vydání diplomatických relací, což bylo nepochybně autorovo primordialis propositio. Zda bylo žádoucí, aby se autor současně zdržel hodnocení tehdejší britské politiky, či to máme pojímat spíše jako nedostatek, není snadné rozhodnout. Patrně záleží i na tom, kdo bude publikaci číst. Čtenáři trochu znalému tehdejších historických událostí, nemusí být taková skutečnost na obtíž, ovšem v případě ryze laického čtenáře, který události příliš nezná, nebo jejich vyústění příliš nerozumí, se v textu může snadno ztratit. Pak je třeba vzít v potaz ještě jednu skutečnost: má-li čtenář skutečně pochopit podstatu, složitost, ale i výslednou absurditu tehdejší britské politiky (appeasement), pak je nepochybně lepší, pokud autor do textu příliš interpretačně nezasáhne. Ostatně, autorem předložené diplomatické relace a citované memoáry tehdejších, převážně britských aktérů událostí, exemplárně prokazují, čím byl takový přístup v britské politice (bez ohledu na to, zda a jak účelné byly pro publikaci vybrány). Čtenář by tak po přečtení publikace měl být schopen posoudit nebo se alespoň účinně zamyslet nad tím, zda byla skutečně tato politika natolik nutná a potřebná a hlavně – čím byla nebezpečná pro tehdejší evropský vývoj, v předvečer následných válečných událostí, kterým beztak nebylo možné zabránit. A to přesto, že autorovo podání událostí není novátorské a víceméně strani tehdejší britské politiky (čemuž patrně podléhal i výběr diplomatických zdrojů), což narušuje jen občas autorův kritičtější tón. Při hlubším poznání aktivit československé diplomacie, která zde ovšem téměř není zastoupena, by bezpochyby

²³ Faber, David: Munich, zejm. na s. 167–171, 173–174.

čtenář dostal poněkud jinak laděný příběh,²⁴ než ten, který zde předkládá D. Faber, nicméně nelze současně konstatovat, že by se autor mylil nebo historické události záměrně zkresloval. Věnoval se zkrátka jen vybraným otázkám (vzhledem k tomu, že téma Mnichova je vděčnou oblastí výzkumu) a k tomu využil také vybranou část dobové diplomatické korespondence. I z těchto důvodů si myslím, že očekávání ze strany české historické vědy k této publikaci byla zbytečně nadsazená a tudíž i následná výraznější skepse k jejímu obsahu zbytečným sentimentem.²⁵

Připomínku bych však měl k používání některých termínů v textu, přičemž ne vždy je patrné, zda vzniklé nedostatky nese autor publikace, či následný český překlad. Především chci upozornit na neústrojně a nesprávné používání termínu „Česko-Slovensko“ pro československý stát ještě před 6. říjnem 1938,²⁶ kdy takový pojem nemá žádné opodstatnění. Autor tento pojem převzal patrně z diplomatické korespondence, kde byl mylně použit, což však dále nevsvětil. Pojem byl však jedním z důsledků až mnichovské konference z konce září téhož roku a především výsledkem legislativní úpravy v ČSR po ztrátě výrazné části pohraničního území a zavedení autonomní správy na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Stejně tak mě překvapil rok 1919, uváděný v souvislosti se vznikem ČSR (!).²⁷ Je pravdou, že územní korekce státu se svými sousedy probíhaly až do roku 1920 (za asistence francouzské vojenské mise) a dlouho také nebylo jasné, kdy bude stabilizována situace v oblastech, které se v roce 1919 přihlásily k administrativnímu připojení k Rakousku. Nelze tím však zpochybňovat vznik ČSR v roce 1918, který byl deklarován zákonem č. 11/1918 Sb. a záhy podpořen též ústavním zákonem č. 37/1918 Sb.²⁸ Je také zvláštní, že autor neoperuje s tehdy platným pojmáním „československého národa“ jako celku, byť se jednalo o politický konstrukt tehdejšího státního národa. Místo toho nadále rozlišuje Čechy a Slováky v etnickém pojetí jako dva samostatné národy v nově vzniklém Československu, vedle dále zastoupených Němců a minoritních národnostních skupin.²⁹ Ne zcela přesný je také popis vzniku a utváření Sudetoněmecké strany (SdP) v ČSR. Zcela mi například chybí informace, že jejímu vzniku a působení významně předcházelo a do roku 1935 jí konkurovalo jiné uskupení na politické scéně v dané oblasti, kterým byl Sudetendeutsche Heimatfront (SHF) a do roku 1938 další politické strany a hnutí v oblasti, tvořící nakonec těsně před

²⁴ Poněkud důvěryhodnější i přesnější obraz tehdejší britské politiky, v kontextu aktivit dotčené strany, tedy té československé, nabídl Jindřich Dejmek (Dejmek, Jindřich: *Nenaplněné naděje. Politické a diplomatické vztahy Československa a Velké Británie (1918–1938)*. Praha 2003, zejm. s. 292–465; též a kol.: *Československá zahraniční politika v roce 1938*, sv. 1–2. Praha 2001 (Dokumenty československé zahraniční politiky).

²⁵ „Hundreds of books have been published about the Munich conference and appeasement policy because of enormous popularity of this topic. Therefore we must ask ourselves a fundamental question: is it meaningful to write another book about the subject that has been discussed so much already? Does the author offer any new perspective?“ (Radovanovič, Dušan: *David Faber: Munich. The 1938 Appeasement Crisis*. London 2009 (review). In: *The Twentieth Century. Dvacáté století 2*, 2009, s. 158–159).

²⁶ Respektive před 22. listopadem 1938, kdy byl teprve slovenský požadavek státní autonomie z 6. října 1938 schválen Národním shromážděním jako ústavní zákon č. 299/1938 Sb. o autonomii Slovenskej krajiny, s účinností od 23. listopadu 1938, přestože se pro její schválení nevyšlova potřebná třipětinová většina sněmovny ani senátu, jak predikovala postupovat tehdejší ústava ČSR (ústavní zákon č. 121/1920 Sb., dle § 30).

²⁷ Viz Faber, D.: *Munich*, např. s. 151, 156, 171, 219, 251, 268.

²⁸ Zákon Národního výboru československého č. 11/1918 Sb. ze dne 28. října 1918 o zřízení samostatného státu československého a zákon č. 37/1918 Sb., ze dne 13. listopadu 1918 o prozatímní ústavě.

²⁹ Faber, David: *Munich*, s. 151–152. – Autor patrně vyšel z dobových informačních zpráv britských velvyslanců v Praze, které ovšem podávají tehdejší obraz československých národnostních poměrů značně zaujatě a zkresleně. – Blíže k meritů britského pohledu na národnostní otázku v ČSR ve zkoumaném období a ke skutečné národnostní situaci: Brügel, Johann Wolfgang: *Czechoslovakia before Munich. The German Minority Problem and British Appeasement Policy*. Cambridge 1973; Kuklík, Jan – Němeček, Jan: *Od národního státu ke státu národností? Národnostní statut a snahy o řešení menšinové otázky v Československu v roce 1938*. Praha 2013, zejm. na s. 122–212.

válkou v ČSR významnou integrační součástí SdP.³⁰ Také není pravdou, že sudetoněmecký aktivista Konrád Henlein od počátku svého působení usiloval o připojení německým obyvatelstvem osídlených pohraničních území ČSR k Německu. K takovému kroku se odhodlal až na konci třicátých let, převážně pod vlivem vývoje v samotném Německu a po významné radikalizaci většiny německého obyvatelstva v ČSR.³¹ Ke škodě jsou také jazykové nedostatky knihy, byť jich není mnoho. Jedná se o občasná překlepy, zejména v uváděných osobních jménech, jako např. v případě ministra zahraničí Františka Chvalkovského.³² Poněkud atypickou podobu má připojený rejstřík, který kombinuje a propojuje jak osobní jména, tak věcná témata v textu spjatá s jednotlivými jmény, což působí značně nepřehledně.³³ Bylo by jistě žádoucí separovat osobní jména do samostatného rejstříku, aby byla v textu lépe dohledatelná, při současném zachování věcného rejstříku. Přesto se jedná, po mém soudu, spíše o drobnosti, které v kontextu nikterak nesnižují kvalitu předkládané publikace, ani vypovídací schopnost hojně citovaného diplomatického aktového materiálu a memoárové literatury.

Předevsím je třeba zdůraznit, že publikace Davida Fabera významným způsobem bilancuje naše poznání předmnichovských a mnichovských událostí v roce 1938, důrazem na obsah tehdejší diplomatické korespondence a informačních relací. Svědčí o tehdejší britské politické reflexi evropských událostí, způsobech navrhovaných řešení, i pokusech o překonávání jednotlivých diplomatických krizí, spjatých s politikou appeasementu a s německou agresivní politikou ve střední Evropě, stejně jako o rozdílnosti přístupů jednotlivých aktérů v diplomatickém boji za udržení evropského míru, proti tehdejšímu přáním nacistického Německa zmocnit se Rakouska i Československa silou. Autorovi se předevsím podařilo poukázat na problematičnost tehdejší britské politiky appeasementu při jednáních s Německem, zejména na příkladu ministerského předsedy Chamberlaina, představením jeho krátkozraké a iluzorní politiky míru, která nemohla v daných podmínkách zabránit novému evropskému konfliktu, na který se Německo v rámci jednostranné anulace versailleského systému mocensky připravovalo přinejmenším od roku 1936. To byl patrně hlavní a nejdůležitější cíl předkládané publikace, který se autorovi podařilo barvitě představit. Je ovšem otázkou, zda stěžejní tíhu britského appeasementu nesl ex professo na svých bedrech skutečně jen ministerský předseda Chamberlain v letech 1937–1940, či zda za její vliv in concreto nebyla spíše odpovědná řada dalších britských politiků, a to již od konce dvacátých let 20. století.³⁴

³⁰ Tamtéž, s. 153. – Srv.: Kvaček, Robert: Mnichovské desatero, in: Mnichov 1938 a česká společnost. Sborník z mezinárodního symposia k 70. výročí mnichovské dohody, eds.: Z. Hazdra a L. Vlček. Praha 2008, s. 87–96. Blíže: Brandes, Detlef: Sudetští Němci v krizovém roce 1938. Praha 2012; Dejmek, Jindřich: Britská diplomacie, Československo a Sudetoněmecká strana (1935–1938). Moderní dějiny 9, 2001, s. 161–236; Novák, Otto: Henleinovci proti Československu. Z historie sudetoněmeckého fašismu v letech 1933–1938. Praha 1987 (Dokumenty, sv. 214).

³¹ Faber, David: Munich, s. 164. Srv.: Brandes, Detlef: Sudetští Němci v krizovém roce 1938. Praha 2012, zejm. s. 17–18, 52–62, 66–79, 90–96. Autor přímo píše: „Zatímco před anšlusem se o odtržení sudetských území mluvilo jen v úzkém kroužku nejjanatičtějších členů SdP, nyní se stalo tématem každodenních hovorů“ (tamtéž, s. 91).

³² Faber, David: Munich, s. 409: uveden chybně jako Chvalovský, patrně při překládání publikace (snad nechtěná záměna s Františkem Chvalovským, nedávným českým fotbalovým funkcionářem a podnikatelem v oblasti sportu).

³³ Tamtéž, s. 495–511.

³⁴ Srv.: Lewis, Terence L.: A Climate for Appeasement. New York 1991; Shen, Peijian: The Age of Appeasement. The Evolution of British Foreign Policy in the 1930s. London 1999; Gajanová, Alena: ČSR a středoevropská politika velmocí (1918–1938). Praha 1967; Dejmek, Jindřich: Československo-britské vztahy v rámci locarnského bezpečnostního systému (1926–1936). Náčrt hlavních problémů. Moderní dějiny 6, 1998, s. 7–97. – Jindřich Dejmek v této souvislosti hovoří o tzv. raném appeasementu (kolem r. 1930) a tzv. aktivním appeasementu v letech 1937–1938 (Dejmek, J.: Neaplněné naděje, s. 470).

Knihu Davida Fabera můžeme pokládat za další nový prvek ve složité mozaice rekonstrukce i interpretace evropských událostí spjatých s pohnutým rokem 1938, přestože k diskurzu přináší jen velmi málo nového nebo skutečně interpretačně neotřelého. Bilancuje však avizovaný rok ve vybraném segmentu kontextu evropských dějin, neboť rok 1938 předznamenal následné výrazné překreslení tehdejší mapy Evropy, se všemi hrůznými i méně závažnými důsledky, z nichž některé přečkaly bezprostředně následující válečný konflikt i poválečnou stabilizaci poměrů až do současné doby.

Richard Mahel

Faber, David: Mnichov. Krize appeasementu 1938, překlad: Šimon Trusina, Bourdon. Praha 2015, 511 s.

JAROSLAV JANDA: MOJE VZPOMÍNKY NA SVĚTOVOU VÁLKU 1914–1918

Stoleté výročí první světové války, která pronikavě změnila osud lidské civilizace, s sebou přineslo kromě odborných a populárních publikací, také vydávání pamětí a vzpomínek jejích přímých účastníků. To se týká rovněž českých vojáků, kteří prošli ohněm frontových bojů, zajetím a mnozí také vstoupili do československých legií, aby místo „za císaře pána a jeho rodinu“ bojovali za národní a státní samostatnost. Jedním z nich byl Jaroslav Janda (1884–1969), autor uvedených pamětí, který se s vojenským prostředím seznámil již před vypuknutím první světové války, když kvůli dobrodružné expanzivní politice habsburské říše na Balkáně sloužil v letech 1905–1908 v rakousko-uherské armádě, právě v období mezinárodní krize, způsobené anexí Bosny a Hercegoviny, která jakoby předznamenala blížící se válečnou apokalypsu. Po vypuknutí první světové války byl nasazen na srbskou frontu, kde v prosinci 1914 upadl do zajetí, přežil strastiplnou anabázi pochodu zajatců do Albánie, až skončil v zajateckém táboře ve Francii. Jako řada dalších zajatců nakonec vstoupil do československých legií a účastnil se bojů na západní frontě. Do vlasti, nyní již samostatného Československa, se vrátil v lednu 1919. V době zajetí si sice vedl osobní zápisky, které se mu však během bojů na západní frontě ztratily. K sepsání pamětí přistoupil až později ve třicátých letech minulého století. Výsledkem bylo 350 stran rukopisu, v kterém podrobně popisuje vlastní zážitky z války. Paměti připravila k vydání jeho vnučka Jaroslava Hlaváčková a publikování se ujal Národní archiv v Praze.

Paměti se tematicky dají rozdělit na několik dějových úseků. První část představuje povolání do armády a počátky války na srbské frontě od července do prosince 1914. Druhou část tvoří vylíčení pěšího pochodu zajatecké kolony ze Srbska v průběhu roku 1915 přes albánské hory, předání zajatců pod italský dohled, až po přemístění z přístavu Vlôre (Valona) na italský ostrov Asinara, který tehdy sloužil jako karanténní stanice a vězení. Třetí část popisuje zdejší pobyt od ledna do léta 1916. Čtvrtá část je věnována dalšímu přemístění zajatců do francouzského přístavu Toulon a pobytu v několika zajateckých táborech ve Francii od léta 1916 do podzimu 1917. Pátá část pojednává o vstupu autora pamětí do formujícího se československého vojska (legií) a vojenském výcviku, který posléze vyvrcholil nasazením v říjnu 1918 do proslulých bojů u Terronu. Jeho válečná, zajatecká a legionářská anabáze vyvrcholila návratem do Prahy v lednu 1919. Po krátké vojenské službě v československé armádě byl v květnu 1919 demobilizován a věnoval se svému občanskému povolání.

Naznačené dělení pamětí je však pouze informativní od recenzenta pro čtenáře. Autor pamětí totiž průběžně a velice čtivě podává svoje zážitky v kratších, dějově sevřenějších kapitolách, které jsou konkrétně tematicky zaměřené. Díky tomu popisuje veškeré svoje osudy i osudy svých kamarádů, případně také soupeřů, nejen z bojiště a zajetí, ale podobněji přibližuje každodenní život vojáků na frontě a potom v zajetí, životní, zásobovací, zdravotní a geografické a klimatické poměry, postřehy o kultuře a mentalitě příslušníků různých národů, se kterými se setkal. Cenné jsou jeho postřehy o složitých národnostních poměrech zajatců, kteří byli svými vězniteli považováni především za vojáky nepřátelské rakousko-uherské armády, proto ani docela zpočátku nechápali, zejména Italové a Francouzi, národnostní třenicemi mezi zajatci, tedy Slovyany, Němci a Maďary. Paměti celkově podávají

široký a bohatý pohled na první světovou válku a zejména konkrétní životní osudy jejich aktérů, řadových vojáků. Text je doplněn obrazovými přílohami a také vysvětlujícími poznámkami, které čtenáři umožňují se přesněji orientovat v projednávané problematice a dobových skutečnostech. Paměti jsou v podstatě jako ego-dokument celkově kvalitním příspěvkem k poznání dějin každodennost za první světové války, které nejsou a ani nemohou být zachyceny v oficiálních dokumentech. Publikace svou formou i obsahem je důstojným připomenutím konkrétních lidských osudů za první světové války a rovněž nadcházejícího stého výročí rozpadu Rakousko-Uherska a vzniku samostatného Československa.

Petr Prokš

Janda, Jaroslav: Moje vzpomínky na světovou válku 1914–1918, k vydání připravila Jaroslava Hlaváčková, Národní archiv. Praha 2016, 270 s.